

ΕΘΝΙΚΟ ΙΔΡΥΜΑ ΕΡΕΥΝΩΝ
ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΙΣΤΟΡΙΚΩΝ ΕΡΕΥΝΩΝ

Αλλάζοντας τον χάρτη
Ζητήματα μετονομασιών
στη Μεσόγειο,
19ος-20ός αιώνας

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΣΗΜΕΙΩΜΑ ΕΠΙΜΕΛΗΤΩΝ	9
---------------------------	---

ΜΕΡΟΣ Α΄

Η ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ

DIMITRIS DIMITROPOULOS – ELENI KYRAMARGIOU – YANNIS PAPAΚONDYLIS

New names – New map: renaming settlements in Greece, 1831-2011	19
--	----

ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΔΗΜΗΤΡΟΠΟΥΛΟΣ

Από την Πιάδα στη Νέα Επίδαυρο μέσω Πεδιάδος.

Η πρώτη μετονομασία οικισμού στο ελληνικό κράτος	29
--	----

ΜΙΧΑΗΛΗΣ ΦΕΣΤΑΣ

Οι γεωγραφίες των μετονομασιών: Οι μετονομασίες οικισμών
στο νομό Μεσσηνίας 19ος-20ός αιώνας

53

ΒΑΣΙΛΗΣ ΚΟΥΤΣΟΥΚΟΣ

«...περί αποκαταστάσεως της ιστορικής ακριβείας εν τη
τοπωνυμία της χώρας ταύτης...» ή ο εξελληνισμός των
τοπωνυμίων της Θράκης, 1919-1941

97

ΕΛΕΝΗ ΚΥΡΑΜΑΡΓΙΟΥ

Νέοι κάτοικοι – Νέα ονόματα: Οι μετονομασίες των οικισμών
μετά την προσφυγική εγκατάσταση στη Μακεδονία, 1922-1928

127

ΓΙΑΝΝΗΣ ΠΑΠΑΚΟΝΔΥΛΗΣ

«Νέοι» οικισμοί στο ελληνικό κράτος: εντοπισμός, καταγραφή,
ερωτήματα

157

ΜΕΡΟΣ Β΄

ΟΙ ΠΡΑΚΤΙΚΕΣ ΓΕΙΤΟΝΙΚΩΝ ΚΡΑΤΩΝ

EMIDIO DE ALBENTIS

The study of name changes of Italian Municipalities from the
Italian Unification to the end of 2014: the reasons for a project177

FRANCESCO SCALORA

Ζητήματα εξιταλισμού των γεωγραφικών ονομάτων
στα ιταλοκρατούμενα Δωδεκάνησα (1912-1943) 197

ΔΩΡΗΣ Κ. ΚΥΡΙΑΖΗΣ

Απ' το αυθαίρετο του γλωσσικού σημείου στο «αυθαίρετο»
των μετονομασιών 243

ΕΛΕΝΗ ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ

Ζητήματα μετονομασιών των ελληνικής προέλευσης τοπωνυμίων
στα Μικρασιατικά παράλια 259

JOOST JONGERDEN

Transforming the rural and nationalizing populations in Turkey 297

ΜΑΡΙΑ ΑΡΒΑΝΙΤΗ

Μετονομασίες τοπωνυμίων στην Τουρκία: Σχόλια στη νεότερη
βιβλιογραφία 321

ΜΙΧΑΗΛΗΣ ΦΕΣΤΑΣ

Οι γεωγραφίες των μετονομασιών: Οι μετονομασίες οικισμών στο νομό Μεσσηνίας 19ος-20ός αι.¹

«Εις το τοπωνυμικόν της Ελλάδος πολλά και παντοειδή έχουσιν εισχωρήση κατά τον μακραιώνα ιστορικών βίον του Έθνους ξενικά στοιχεία, εκτοπίσαντα τα παλαιότερα ελληνικά ονόματα». Η διαπίστωση με την οποία ξεκινούσε η εισηγητική έκθεση που συνόδευε το Βασιλικό Διάταγμα της 8ης Ιουνίου 1909² «περί συστάσεως Επιτροπείας προς μελέτην των τοπωνυμίων της Ελλάδος και εξακρίβωσιν του ιστορικού λόγου αυτών» συνόψιζε με τρόπο περιεκτικό το ζήτημα της ύπαρξης αλλόγλωσσων τοπωνυμίων στην επικράτεια του ελληνικού κράτους. Στο κείμενο της έκθεσης που υπέγραφε ο υπουργός Εσωτερικών Ν. Δ. Λεβίδης γινόταν λόγος για τις μέχρι τότε προσπάθειες για μετονομασίες οικισμών, με ιδιαίτερη έμφαση στα μειονεκτήματα και την αναποτελεσματικότητα της διαδικασίας που είχε ακολουθηθεί, ενώ στο βασιλικό διάταγμα ετίθετο το πλαίσιο λειτουργίας της νεοσυσταθείσας Επιτροπής.³

1. Το κείμενο που ακολουθεί αποτελεί τροποποιημένη εκδοχή της ομώνυμης ανακοίνωσης που παρουσιάστηκε στη συνεδρία με θέμα «Το ζήτημα της μετονομασίας των οικισμών 19ος-20ός αιώνας», στο πλαίσιο των Σεμιναρίων της Ερμούπολης στη Σύρο, στις 27/9/2019. Εξαιρετικά πολύτιμοι/ες συζητητές/ριες για τη διαμόρφωση του τελικού κειμένου υπήρξαν ο Βασίλης Παναγιωτόπουλος και οι ερευνητές/ριες του Ινστιτούτου Ιστορικών Ερευνών του Εθνικού Ιδρύματος Ερευνών, Δημήτρης Δημητρόπουλος και Κατερίνα Δέδε· τους ευχαριστώ θερμά. Επίσης, ευχαριστίες οφείλω και στον Βύρωνα Αντωνιάδη, ερευνητή στον Τομέα της Ελληνικής και Ρωμαϊκής Αρχαιότητας ΠΕ/ΕΙΕ για τον χρόνο και κυρίως τη διάθεσή του να με καθοδηγήσει στις δυνατότητες και τις εφαρμογές των συστημάτων γεωγραφικών πληροφοριών (G.I.S.).

2. ΦΕΚ, 125/8-6-1909.

3. Όπως αναφέρεται στο άρθρο 1 του βασιλικού διατάγματος, το έργο της Επιτροπής συνίστατο στη γνωμοδότηση για τη μεταβολή των αλλόγλωσσων ή κακόφωνων ονομάτων και

Πράγματι, το ζήτημα, ή καλύτερα το πρόβλημα, της ύπαρξης αλλόγλωσσων τοπωνυμίων εντός της εθνικής επικράτειας απασχόλησε το ελληνικό κράτος με διαφορετική ένταση και στο πλαίσιο διαφορετικών εθνικών, πολιτικών και ιδεολογικών συγκυριών από την από την ίδρυσή του μέχρι και σήμερα.⁴

Αν, όπως μας υπενθυμίζει ο Χένρι Λεφέβρ (Henri Lefevre), κάθε «σύστημα», οικονομικό και κοινωνικό, τείνει να παράγει το δικό του χώρο,⁵ η αντικατάσταση των αλλόγλωσσων τοπωνυμίων που πραγματοποιήθηκε στο ελληνικό κράτος πρέπει να εγγραφεί σε ένα πλαίσιο που αφορά στην αντίστοιχη διαδικασία παραγωγής του χώρου, εν προκειμένω, του εθνικού. Η παραγωγή του εθνικού χώρου, δεν μπορεί να διαχωριστεί από τις πολιτικές πρωτοβουλίες που ανέλαβε το εθνικό κράτος στο πλαίσιο των διαδικασιών συγκρότησης της εθνικής ταυτότητας και της αντίστοιχης επικράτειας. Εξάλλου, η προνομιακή και αποκλειστική σχέση που διατηρεί το εθνικό κράτος με το χώρο, απορρέει από τον ίδιο τον ορισμό του «ως μιας συνεχούς και ενιαίας εδαφικής περιοχής που χωρίζεται με σαφή όρια από άλλες παρόμοιες περιοχές, (και) που περικλείει ολόκληρο το εθνικό σώμα ή έστω το μεγαλύτερο μέρος του».⁶ Σε αυτό το πλαίσιο, η αντικατάσταση των τοπωνυμίων και οι μετονομασίες των οικισμών πρέπει να ιδωθούν ως μια προσπάθεια ο συνεχής και ενιαίος εθνικός χώρος⁷ να αποκτήσει ομοι-

όσων ελληνικών τοπωνυμίων είχαν εν τω μεταξύ κριθεί ακατάλληλα ως νέα ονόματα. Για το έργο της επιτροπής και τις μετονομασίες από το 1909 έως το 1928, βλ. Ελένη Κυραμαργιού, «Καινούρια ονόματα – Καινούριος χάρτης: οι μετονομασίες των οικισμών της Ελλάδας, 1909-1928», *Τα Ιστορικά* 52 (2010), σ. 3-26.

4. Οι πρώτες μετονομασίες οικισμών στην ελληνική επικράτεια πραγματοποιήθηκαν ήδη από το 1833 στο πλαίσιο της διακυβέρνησης της αντιβασιλείας, βλ. Ελένη Κυραμαργιού, «Καινούρια Ονόματα – Καινούριος Χάρτης», σ. 4-7 όπου και η σχετική βιβλιογραφία. Αξίζει να σημειωθεί ότι μετονομασίες οικισμών εντοπίζονται μέχρι και το 2017, όταν ο οικισμός Καλλιθέα Λακωνίας μετονομάστηκε σε Ζαραφώνα, αποκτώντας εκ νέου το αρχικό του όνομα, ΦΕΚ, 118Α/10-8-2017.

5. Henri Lefebvre, *The production of Space*, Donald Nicholson-Smith (μτφρ.), Οξφόρδη 1991, σ. 53-59.

6. Παντελής Ε. Λέκκας, *Η Εθνικιστική Ιδεολογία. Πέντε Υποθέσεις Εργασίας στην Ιστορική Κοινωνιολογία*, Αθήνα 2014, σ. 87-88, όπου και η σχετική βιβλιογραφία. Αντίστοιχη διαδικασία, στο πλαίσιο του εθνικισμού, αποτελεί και η διαδικασία παραγωγής του εθνικού χρόνου, βλ. Παντελής Ε. Λέκκας, *Το παιχνίδι με το χρόνο. Εθνικισμός και νεοτερικότητα*, Αθήνα 2001, σ. 54-55.

7. Η δημιουργία ενός ενιαίου και συνεχούς εθνικά χώρου στο πλαίσιο της εθνοποιητικής διαδικασίας έφερε πραγματικά κάτι νέο σε σχέση με τις θρησκευτικά προσδιορισμένες κοινότητες. Αρκεί να σκεφτούμε το παράδειγμα του ορθόδοξου μιλλέτ στην Οθωμανική Αυτο-

ογενή χαρακτηριστικά, αναφορικά με τη σήμανσή του· πρόκειται δηλαδή για μια διαδικασία που αφορά κατ' αρχάς στη γλώσσα και συνακόλουθα στην αξιοποίηση του γλωσσικού κριτηρίου από το εθνικό κράτος.⁸

Γιατί άλλαξε ο τοπωνυμικός χάρτης της Ελλάδας; Με βάση όσα, σύντομα, εκτέθηκαν παραπάνω το ερώτημα καθίσταται ουσιαστικά ρητορικό. Θα αρκούσε απλώς να το αντιστρέψουμε, για να επιβεβαιώσουμε τον ισχυρισμό μας. Θα μπορούσε να μην έχει πραγματοποιηθεί η διαδικασία της πληθώρας των μετονομασιών στο σύνολο της επικράτειας στο πλαίσιο των πολιτικών, εθνικών, και ιδεολογικών διεργασιών που συνδέθηκαν με τη συγκρότηση και τη λειτουργία του ελληνικού κράτους; Η ανάδειξη του νέου κράτους ως ικανού κληρονόμου της κλασικής αρχαιότητας, η διατύπωση της Μεγάλης Ιδέας, η ανάγκη ανασκευής της θεωρίας του Φαλμεράιερ, η συγκρότηση της εθνικής ιστοριογραφίας και λαογραφίας, το γλωσσικό ζήτημα και οι εθνικοί ανταγωνισμοί με κράτη της Βαλκανικής, συγκροτούν ορισμένες μόνο πτυχές του παραπάνω πλαισίου.⁹ Έτσι, τοπωνύμια όπως το Κεσιντζή Τσιφλίκ Σερρών, το Μούστροβο Φθιώτιδος και το Λιόπεσι Κορινθίας θα ήταν εξαιρετικά δύσκολο να επιβιώσουν εντός μίας επικράτειας η οποία όφειλε να επιβεβαιώνει συνεχώς την ελληνικότητά της. Η παραπάνω διαδικασία δεν αποτέλεσε μια ελληνική αποκλειστικότητα. Πολιτικές μετονομασιών με τα επιμέρους ιδιαίτερα χαρακτηριστικά κάθε περίπτωσης υλοποιήθηκαν σε γειτονικά της Ελλάδας κράτη, όπως για παράδειγμα στην Τουρκία.¹⁰

κρατορία, η συγκρότηση και λειτουργία του οποίου δεν προϋπέθετε ενότητα χώρου, παρά αναφορά σε μια υπερτοπική εξουσία και συγκεκριμένα στο Πατριαρχείο. Για τη σχέση μεταξύ του μιλλέτ και του χώρου στο πλαίσιο της μετάβασης από την αυτοκρατορία στο εθνικό κράτος, βλ. Σία Αναγνωστοπούλου, *Μικρά Ασία, 19ος αι. – 1919. Οι ελληνορθόδοξοι κοινότητες. Από το μιλλέτ των Ρωμίων στο ελληνικό έθνος*, Αθήνα 1997, σ. 29-44.

8. Με τον όρο αξιοποίηση του γλωσσικού κριτηρίου περιγράφεται η πρακτική των μετονομασιών. Για την αντίστοιχη αξιοποίηση σε άλλα πεδία σχετικά με τη γλώσσα, βλ. Παντελής Ε. Λέκκας, *Η Εθνικιστική Ιδεολογία*, σ. 156.

9. Ενδεικτικά, βλ. Βασίλης Κρεμμυδάς, *Η Μεγάλη Ιδέα, Μεταμορφώσεις ενός εθνικού ιδεολογήματος*, Αθήνα 2010· Αλέξης Πολίτης, *Ρομαντικά Χρόνια. Ιδεολογίες και Νοστροπίες στην Ελλάδα 1830-1880*, Αθήνα 2009 (3η έκδοση)· Βαγγέλης Καραμανωλάκης, *Η Συγκρότηση της ιστορικής επιστήμης και η διδασκαλία της Ιστορίας στο Πανεπιστήμιο Αθηνών, 1837-1932*, ΙΑΕΝ, Αθήνα 2006· Γ. Βελουδής, *Ο Jacob Philipp Fallmerayer και η γέννηση του ελληνικού ιστορισμού*, Αθήνα 1999 (1982)· Έλλη Σκοπετέα, «Οι Έλληνες και οι εχθροί τους. Η κατάσταση του έθνους στις αρχές του εικοστού αιώνα», στο Χρήστος Χατζηιωσήφ (επιμ.), *Ιστορία της Ελλάδας του 20ού αιώνα Οι Απαρχές 1900-1922*, τ. Α', μέρος 2ο, Αθήνα 1999, σ. 12.

10. Η περίπτωση της Τουρκίας είναι χαρακτηριστική, καθώς στο πλαίσιο της ανταλλαγής

Το «αναπόφευκτο» των μετονομασιών στο πλαίσιο των πολιτικών του έθνους κράτους, δεν τις καθιστά μια διαδικασία από την οποία υπολείπονται τα ερωτήματα. Ο ρυθμός μεταβολής του τοπωνυμικού χάρτη της χώρας, η ανάγκη κατανόησης του πλαισίου στο οποίο πραγματοποιήθηκαν, τα επιμέρους γεωγραφικά χαρακτηριστικά και η εξέταση του ονοματολογικού υποβάθρου κάθε περιοχής, η κατηγοριοποίηση των νέων ονομάτων που επιλέχθηκαν και η σχέση μεταξύ των μετονομασιών και της συγκρότησης και εξέλιξης του οικιστικού πλέγματος μιας μικρότερης ή μεγαλύτερης επαρχίας αποτελούν ορισμένα μόνο από τα ερωτήματα της μελέτης του φαινομένου.

Σε αυτή την κατεύθυνση, με την παρούσα συμβολή επιχειρείται να διερευνηθούν και να αναλυθούν οι μετονομασίες που πραγματοποιήθηκαν σε οικισμούς που συμπεριλαμβάνονται στα σημερινά γεωγραφικά όρια του νομού Μεσσηνίας, από τον 19ο μέχρι και τον 20ό αιώνα.¹¹ Επιπλέον, θα αναζητηθούν οι «γεωγραφίες των μετονομασιών»: θα επιχειρηθεί, δηλαδή, η χωρική ταύτιση και η χαρτογραφική αποτύπωση όσων οικισμών μετονομάστηκαν την παραπάνω περίοδο, και θα αναζητηθούν συσχετίσεις μεταξύ του χώρου, του χρόνου μετονομασίας και του περιεχομένου των παλαιών και νέων τοπωνυμίων.¹²

των πληθυσμών πραγματοποιήθηκε αντικατάσταση ελληνικών, αρμενικών και κουρδικών τοπωνυμίων, με τη διαδικασία από το 1956 και έπειτα να καθοδηγείται από την Ειδική Επιτροπή για την Αλλαγή των Ονομάτων (Ad Değişirme İhtisas Komisyonu). Η επιτροπή υπαγόταν στο Υπουργείο Εσωτερικών και προέβη σε μια διαδικασία «τουρκοποίησης» των τοπωνυμίων (μέχρι το 1977 πραγματοποιήθηκαν 12.000 αλλαγές σε ένα σύνολο 40.000), βλ. Ουμούτ Οζκιριμί, Σπύρος Σοφός, *Το Βάσανο της Ιστορίας. Ο Εθνικισμός στην Ελλάδα και στην Τουρκία*, Αθήνα 2008, σ. 206, όπου και σχετική βιβλιογραφία. Για το εύρος των μετονομασιών στην Τουρκία με τον χαρακτηριστικό τίτλο «Φαντασιακές γεωγραφίες», βλ. Sevan Nişanyan, *Hayali Coğrafyalar: Cumhuriyet Döneminde Türkiye’de Değiştirilen Yeradları*, Κωνσταντινούπολη 2011, διαθέσιμο ψηφιακά https://www.tesev.org.tr/wp-content/uploads/rapor_Hayali_Cografyalar_Cumhuriyet_Doneminde_Degisen_Yeradlari.pdf (τελευταία προσπέλαση 13-7-2020).

11. Περιλαμβάνονται όσοι οικισμοί ανήκουν στα γεωγραφικά όρια των δήμων Καλαμάτας, Μεσσήνης, Πύλου-Νέστορος, Οιχαλίας, Τριφυλίας και Δυτικής Μάνης, όπως ορίστηκαν με τη διοικητική μεταρρύθμιση «Καλλικράτης», ΦΕΚ, 87Α/07-06-2010.

12. Για όσους οικισμούς ταυτίζονται, χρησιμοποιούνται οι επίσημες συντεταγμένες όπως καταγράφονται από την ΕΛ.ΣΤΑΤ. για λόγους απογραφής και παρέχονται με ανοιχτή πρόσβαση στην ιστοσελίδα <http://geodata.gov.gr/dataset/oikismoι>. Οι χάρτες που παρατίθενται στη συνέχεια έχουν δημιουργηθεί από τον γράφοντα με τη χρήση ανοιχτού λογισμικού G.I.S., QGIS 3.6 Noosa.

Απόπειρες περιοδολόγησης και αφετηρίες της έρευνας

Ειπώθηκε ήδη ότι οι μετονομασίες των οικισμών καλύπτουν μια περίοδο από την ίδρυση του ελληνικού κράτους μέχρι και τις μέρες μας. Υπάρχουν ασφαλή κριτήρια, ώστε να πραγματοποιηθεί μια ασφαλής περιοδολόγηση; Η χρονολογική και αριθμητική κατανομή των μετονομασιών που προτείνεται εδώ δεν ακολουθεί κριτήρια που προκύπτουν από την πύκνωση ή αντίστοιχα την ύφεση του φαινομένου στο χρόνο, ούτε κριτήρια που σχετίζονται αυστηρά με τη σταδιακή ενσωμάτωση νέων εδαφών στην εθνική επικράτεια. Αντίθετα, η περιοδολόγηση βασίζεται σε κριτήρια που σχετίζονται με την ίδια τη διαδικασία των μετονομασιών, και όπως πρόσφατα έδειξαν συνάδελφοι/ισσες με την έρευνά τους για τις μετονομασίες οικισμών στην Ελλάδα και στην Ιταλία τον 19ο αιώνα, η κατανομή μπορεί να πραγματοποιηθεί ως εξής:¹³ Στην πρώτη περίοδο, η οποία καλύπτει το διάστημα από την ίδρυση του ελληνικού κράτους μέχρι τη σύσταση της Επιτροπής των Τοπωνυμίων, 1833-1909, πραγματοποιήθηκαν οι πρώτες μετονομασίες οικισμών και η ονοματοδοσία των δήμων που συστάθηκαν έγινε βάσει τοπωνυμίων της αρχαίας γεωγραφίας. Στη δεύτερη περίοδο, 1910-1940, όταν στο πλαίσιο του διπλασιασμού των συνόρων του ελληνικού κράτους και της ανταλλαγής των πληθυσμών εντοπίζεται η πλειονότητα των μετονομασιών στο σύνολο της επικράτειας. Τέλος, από το 1941 μέχρι το 2011, οι μετονομασίες εξακολουθούν να πραγματοποιούνται και δίνεται μερίμνα πολλά από τα τοπωνύμια να διορθωθούν ή να γίνουν πιο εύηχα.

Παραπάνω, αναφέρθηκαν ορισμένα από τα ερωτήματα που μπορούν να διατυπωθούν για μια έρευνα που αφορά στις μετονομασίες οικισμών. Πιο συγκεκριμένα, για την περίπτωση του μεσσηνιακού χώρου, η έρευνά μας εκκινεί από δύο αφετηρίες που διασταυρώνονται. Η πρώτη αφορά στη συζήτηση που πραγματοποιήθηκε σε εσωτερικά σεμινάρια του Ινστιτούτου Ιστορικών Ερευνών για ζητήματα μετονομασιών των οικισμών της Ελλάδας, αναφορικά με το κατά πόσο είναι εφικτό να αποτυπωθούν χαρτογραφικά οι μετονομασίες που πραγματοποιήθηκαν, κατ' αρχάς την περίοδο 1913-1997,

13. Eleni Kyramargiou, Yannis Papakondylis, Francesco Scalora, Dimitris Dimitropoulos, «Changing the map in Greece and Italy. The case of name changes in the nineteenth century», *The Historical Review / La Revue Historique* 17 [υπό δημοσίευση]. Στο άρθρο παρουσιάζονται επίσης και συνολικά αριθμητικά δεδομένα που αφορούν στις μετονομασίες οικισμών στο ελληνικό κράτος, από την ίδρυσή του μέχρι σήμερα.

και φιλοξενούνται στη βάση δεδομένων του «Πανδέκτη».¹⁴ Ορισμένες ερευνητικές απόπειρες που πραγματοποιήθηκαν προς την παραπάνω κατεύθυνση κατέδειξαν, ότι οποιαδήποτε τέτοια χαρτογραφική τεκμηρίωση δεν είναι, απλώς, μια «τεχνική διαδικασία» αντιστοίχισης συντεταγμένων με μετονομασθέντες οικισμούς· αντίθετα, πρόκειται για μια έρευνα που απαιτεί συστηματική διερεύνηση της κάθε περίπτωσης ξεχωριστά, για μια σειρά από ζητήματα που ανακύπτουν και συναντήσαμε και στην περίπτωση των μετονομασιών της Μεσσηνίας, και όπως θα επιχειρήσουμε να δείξουμε κάθε άλλο παρά σπάνια είναι. Αρχικά, απαιτείται η ταύτιση των οικισμών που έχουν μετονομαστεί, στη συνέχεια η εξακρίβωση περιπτώσεων οικισμών που έχουν καταργηθεί διοικητικά και έχουν συνενωθεί με άλλους, με χωρική ή όχι μεταξύ τους συνάφεια, και τέλος, τόσο ο εντοπισμός όσων οικισμών μετονομάζονται πάνω από μια φορά ή αποκτούν εκ νέου το αρχικό τους όνομα, όσο και η προσπάθεια χωρικού εντοπισμού όσων οικισμών μετονομάστηκαν και στη συνέχεια ερημώθηκαν και εγκαταλείφθηκαν.

Δεύτερο σημείο εκκίνησης της έρευνάς μας είναι η προσπάθεια ανασύστασης του οικιστικού χάρτη της Πελοποννήσου στα χρόνια της Ελληνικής Επανάστασης¹⁵ και τα πολλαπλά ερωτήματα που ανακύπτουν από μια τέτοια διαδικασία. Σε αυτή την κατεύθυνση, θεωρούμε ότι η μελέτη του τοπωνυμικού, αυτού του υλικού με το μεγάλο πλούτο σημασιολογικής πληροφορίας, αποτελεί σημαντική πτυχή για τη μελέτη του εκάστοτε οικιστικού δικτύου και δεν διαχωρίζεται από μελέτες που αφορούν στην ιστορική δημογραφία και τον χώρο.¹⁶ Ένα από τα βασικά ερευνητικά ζητούμενα της ανα-

14. Βάση δεδομένων του Ινστιτούτου Ιστορικών Ερευνών, <http://pandektis.ekt.gr/pandektis/handle/10442/4968> (τελευταία προσπέλαση 13-7-2020). Στο πλαίσιο του ερευνητικού έργου «Καινούρια Ονόματα – Καινούριος Χάρτης: Ζητήματα μετονομασιών των οικισμών της Ελλάδας 1831-2011» που υλοποιήθηκε στο Ινστιτούτο Ιστορικών Ερευνών την περίοδο 2018-2019, η βάση δεδομένων εμπλουτίστηκε, ώστε να συμπεριληφθούν οι μετονομασίες της περιόδου 1833-1912 και 1997-2011, και είναι διαθέσιμη στην ιστοσελίδα «Μετονομασίες Οικισμών της Ελλάδας 19ος-21ος αιώνας», <http://settlement-renames.eie.gr> (τελευταία προσπέλαση 13-9-2020).

15. Πρόκειται για εργασία που πραγματοποιείται στο Ινστιτούτο Ιστορικών Ερευνών στο πλαίσιο του προγράμματος «Η Ελληνική Επανάσταση του 1821: Ψηφιακό Αρχείο» που χρηματοδοτείται από το Κέντρο Έρευνας για τις Ανθρωπιστικές Επιστήμες (ΚΕΑΕ), ιστοσελίδα, <https://www.rchumanities.gr/1821-perigrafi-programmatos/> (τελευταία προσπέλαση 13-7-2020).

16. Για μια ιστοριογραφική επισκόπηση αντίστοιχων μελετών, βλ. Κώστας Κόμης «Από τη Γεωγραφία στην Ιστορική Δημογραφία (19ος-20ός Αιώνας)», στο Πασχάλης Μ. Κιτρομηλίδης, Τριαντάφυλλος Ε. Σιλαβενίτης (επιμ.), *Ιστοριογραφία της νεότερης και σύγχρονης Ελλάδας 1833-2002*, τ. Β', Αθήνα 2004, σ. 17-29. Επίσης, Γιώργος Τόλιας, «Χώρος και Ιστο-

σύστασης του χάρτη της Πελοποννήσου στα χρόνια της Επανάστασης είναι η αντιπαραβολή του με τον αντίστοιχο σημερινό, τόσο ως προς την ταύτιση των οικισμών¹⁷ όσο και ως προς τη διοικητική διαίρεση του χώρου.¹⁸ Συνολικά, μπορεί να ειπωθεί ότι το σύγχρονο οικιστικό δίκτυο του νομού εμφανίζεται, αναφορικά με τις θέσεις και όχι με τον πληθυσμό που κατοικεί σε αυτές, εν πολλοίς διαμορφωμένο ήδη από τα τέλη της Επανάστασης¹⁹ και ότι

ρία. Αρχαιοδιφικές και Ιστοριογραφικές προσεγγίσεις της Γεωγραφίας, 19ος–20ός αι.», στο ίδιο, σ. 77-120. Βασικότερη μελέτη για την ιστορική δημογραφία της Πελοποννήσου στα νεότερα χρόνια αποτελεί το έργο του Βασίλη Παναγιωτόπουλου, *Πληθυσμός και οικισμοί της Πελοποννήσου 13ος-18ος αιώνας*, Αθήνα 1985. Άλλες δύο σημαντικές μελέτες που εκδόθηκαν πρόσφατα, εμπλουτίζουν και εμβαθύνουν τη γνώση μας πάνω στην ιστορική δημογραφία και τη γεωγραφία της Πελοποννήσου στα πρώιμα νεότερα χρόνια, βλ. Όλγα Κατσιαροδή-Hering (επιμ.), *Βενετικοί χάρτες της Πελοποννήσου τέλη 17ου–αρχές 18ου αιώνα: Από τη συλλογή του Πολεμικού Αρχείου της Αυστρίας*, Αθήνα 2018 και Georgios C. Liakopoulos, *The Early Ottoman Peloponnese*, Λονδίνο 2019.

17. Η έρευνα πραγματοποιείται κυρίως βάσει τριών πηγών, «Στατιστικές Πληροφορίες των ετών 1828, 1829, 1830» που περιλαμβάνονται στο Κώστας Δαφνής (επιμ.), *Αρχαίον Ιωάννου Καποδίστρια*, τ. Η', Κέρκυρα 1987· Jean-Baptiste-Geneviève-Marcellin Bory de Saint-Vincent (επιμ.), *Expédition Scientifique de Morée, Section des Sciences Physiques. Tome II–1re Partie, Géographie*, Παρίσι 1834· και ΓΑΚ, Συλλογή Γιάννη Βλαχογιάννη, Υποσειρά Ρήγα Παλαμήδη, φακ. 1, υποφ. 5, «Κατάλογος των επί του 1829 επαρχιών του Κράτους με σημείωσιν των εις εκάστην αυτών ανηγόντων χωρίων», και συνολικά εντοπίζονται πάνω από 2.000 θέσεις.

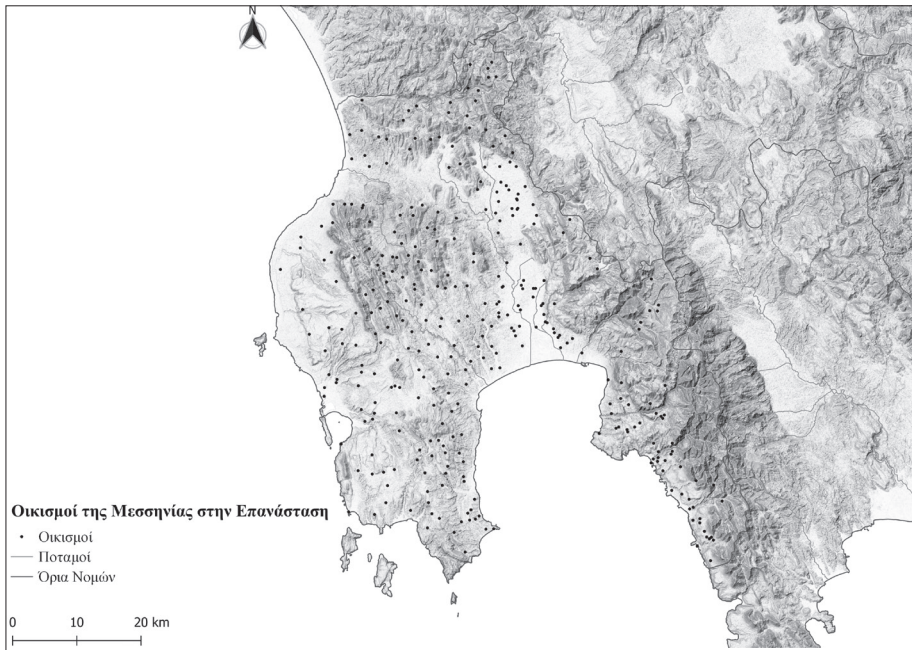
18. Στο χώρο του σημερινού νομού Μεσσηνίας αντιστοιχούν, ολόκληρες ή τμήματα αυτών, 13 από τις 27 συνολικά επαρχίες, που καταγράφονται στα στοιχεία που συνέλεξε η Πολιτειογραφική Επιτροπή και δημοσιεύονται στο Αρχείο Καποδίστρια: Καλαμάτας, Μικρομάνης, Νησίου, Μεθώνης, Κορώνης, Αρκαδιάς, Νεοκάστρου, Εμλακίων, Λακεδαίμονος, Ανδρούσας, Φαναρίου, Λεονταρίου (και Sparte Occidentale, Δυτική Μάνη). Δύο σύντομες παρατηρήσεις είναι απαραίτητες σε αυτό το σημείο: Αναφορικά με τον αριθμό των επαρχιών που καταγράφονται στα χρόνια του κυβερνήτη Καποδίστρια, βλ. «Στατιστικές Πληροφορίες των ετών 1828, 1829, 1830», απαριθμούνται 27 Επαρχίες στην Πελοπόννησο, 16 στη Στερεά Ελλάδα και 6 τμήματα για τα νησιά του Αιγαίου πελάγους. Σύμφωνα με τα στοιχεία της *Expédition Scientifique de Morée*, ο αριθμός των επαρχιών της Πελοποννήσου ανέρχεται σε 28, καθώς περιλαμβάνεται και η Sparte Occidentale που αντιστοιχεί στη Δυτική Μάνη. Σημειώνεται ότι οι 27 ή 28 επαρχίες που καταγράφονται στην Πελοπόννησο συνενώθηκαν ώστε να αποτελέσουν τα 7 τμήματα, βάσει των οποίων χωρίστηκε η Πελοπόννησος σύμφωνα με το διάταγμα διαίρεσης της επικράτειας του κράτους που ψηφίστηκε στις 13-4-1828 από τη Γ' Εθνική Συνέλευση στην Τροιζήνα και φέρει την υπογραφή του κυβερνήτη Καποδίστρια, βλ. Ανδρέας Μάμουκας, *Τα Κατά την Αναγέννησιν της Ελλάδος*, τ. ΙΑ', Αθήνα 1852, σ. 401-403.

19. Οι οικισμοί που περιλαμβάνονταν στα όρια του νομού Μεσσηνίας στην Επανάσταση είναι με βεβαιότητα περισσότεροι, καθώς υπάρχουν αρκετοί αταύτιστοι οικισμοί που σήμερα έχουν εγκαταλειφθεί, και γνωρίζουμε είτε κατά προσέγγιση είτε σχεδόν με ακρίβεια τη θέση

οι οικισμοί που δημιουργούνται μεταγενέστερα εντοπίζονται κυρίως σε ημι-ορεινές, πεδινές και παράκτιες περιοχές· αυτή η παρατήρηση, όμως, αποτελεί ζήτημα μιας άλλης μελέτης.

Δεδομένης της έλλειψης, του βαθμού αξιοπιστίας και της μη συστηματικής διατήρησης των πηγών για τον πληθυσμό την προστατιστική περίοδο θεωρούμε ότι η χαρτογράφηση των οικισμών και των αντίστοιχων δημογραφικών μεγεθών της Πελοποννήσου στα χρόνια της Επανάστασης, πέρα από την έρευνα του ζητήματος για την περίοδο του Αγώνα, δύναται να συγκροτήσει έναν οικιστικό, πληθυσμιακό και τοπωνυμικό «καμβά» πάνω στον οποίο μπορούν να αναζητηθούν συνέχειες, αλλά και τομές μεταξύ των χρόνων της οθωμανικής κυριαρχίας και της περιόδου μετά τη σύσταση του ελληνικού κράτους.

Χάρτης 1. Το οικιστικό δίκτυο της Μεσσηνίας στα χρόνια της Επανάστασης.

τους, και οικισμοί που ενώ αποτυπώνονται στο χάρτη της Γαλλικής Αποστολής και υφίστανται μέχρι σήμερα, δεν συμπεριλαμβάνονται στις απογραφές.

Η Μεσσηνία καταλαμβάνει το νοτιοδυτικό άκρο της πελοποννησιακής χερσονήσου,²⁰ οριοθετημένη από την Ηλεία στα βόρεια, τη Λακωνία στα ανατολικά και την Αρκαδία στα βορειοανατολικά. Πρόκειται για έναν χώρο για τον οποίο το γεωγραφικό ανάγλυφο έχει επιφυλάξει ιδιαίτερη ποικιλομορφία, επιβεβαιώνοντας τις παρατηρήσεις των μελών της Γαλλικής Αποστολής στα τέλη της Επανάστασης,²¹ τα οποία σημείωναν την ορεινότητα και τον έντονο γεωγραφικό κατακερματισμό της Πελοποννήσου, στο βαθμό που ακόμα και γειτονικές μεταξύ τους περιοχές παρουσίαζαν διαφορές ως προς τα ήθη και τα έθιμα των κατοίκων.

Οι πολλαπλές γεωγραφίες που ενσωματώνει ο μεσσηνιακός χώρος δεν αποτελούν απλώς χαρακτηριστικά φυσικής γεωγραφίας, αλλά συνιστούν παραμέτρους που διαμορφώνουν τους όρους συγκρότησης και εξέλιξης του οικιστικού πλέγματος της περιοχής. Αρκεί μια ματιά στην ακτογραμμή που περιβάλλει το νομό για να γίνει κατανοητή η έντονη διαφοροποίηση μεταξύ των αμμωδών ακτών της Πυλίας και των απότομων απολήξεων των ορεινών όγκων στις ακτές της Δυτικής Μάνης. Αναφορικά με το ανάγλυφο, ως προς τους ορεινούς όγκους στην ανατολική πλευρά υψώνεται επιβλητικός ο Ταΰγετος, ο οποίος αποτελεί και το φυσικό όριο μεταξύ Μεσσηνίας και Λακωνίας, με τις ψηλότερες κορυφές του (Προφήτης Ηλίας 2.407 μ., Νεραϊδοβούνα 2.025 μ., Ξεροβούνα 1.852 μ.) να βρίσκονται ακριβώς στα σύνορα των δύο νομών. Εντός του νομού, εντοπίζονται δύο μικρότερες συστάδες βουνών, τα όρη της Κυπαρισσίας και τα Βρομοβρουσαίικα βουνά, στα δυτικά και στα ανατολικά αντίστοιχα, ενώ από βορρά προς νότο τον χώρο διατρέχουν το όρος Τετράζι, το όρος Ιθώμη και το όρος Λυκόδημο. Στο κέντρο εντοπίζεται η εύφορη πεδιάδα της Μεσσηνίας, η οποία εκτείνεται από την ακτή του μεσσηνιακού κόλπου προς τον βορρά, μέχρι το πέραςμα του Λεονταρίου, τα λεγόμενα δερβένια, τα οποία συγκροτούσαν διαχρονικά τη βασική δίοδο από τον μεσσηνιακό χώρο προς το κέντρο της Πελοποννήσου. Αναπόσπαστα συνδεδεμένος με τη μεσσηνιακή πεδιάδα είναι ο μεγαλύτερος ποταμός του νομού, ο Πάμισος, ο οποίος πηγάζει από τις ΒΔ προεκτάσεις του Ταΰγету και τη διατρέχει με κατεύθυνση ΝΑ

20. Για τη φυσική γεωγραφία του μεσσηνιακού χώρου, βλ. Πηνελόπη Ματσούκα, *Μεσσηνία. Τόπος-Χρόνος-Άνθρωποι*, Αθήνα 2007, σ. 15-32.

21. Jean-Baptiste-Geneviève-Marcellin Bory de Saint-Vincent, *Relation du voyage de la Commission Scientifique de Morée dans le Péloponnèse, les Cyclades et l'Attique*, τ. I, Παρίσι-Στρασβούργο 1836, σ. 29-30.

μέχρι το μυχό του Μεσσηνιακού κόλπου, ενώ εντοπίζονται και μικρότεροι ποταμοί, όπως ο Νέδων που πηγάζει από την ορεινή Αλαγονία και εκβάλλει στην παραλία της Καλαμάτας.

Για την εξακρίβωση των οικισμών που μετονομάστηκαν στο νομό της Μεσσηνίας πραγματοποιήθηκε αντιπαραβολή των εγγραφών της βάσης δεδομένων των μετονομασιών του Πανδέκτη με τα στοιχεία που συλλέχθηκαν για την έρευνα του οικιστικού πλέγματος την περίοδο της Επανάστασης. Από την αντιπαραβολή των δεδομένων, προκύπτει ότι το σύνολο των μετονομασιών ανέρχεται στις 212.²² Από τις μετονομασίες αυτές, 162 αφορούν σε οικισμούς που έχουν εντοπιστεί και ταυτιστεί την περίοδο της Επανάστασης και 50 αφορούν σε οικισμούς που δημιουργήθηκαν ή αναγνωρίστηκαν μεταγενέστερα.

α) 1833-1909: Από τις πρώτες μετονομασίες μέχρι τη Σύσταση της Επιτροπής

Η πρώτη περίοδος μετονομασιών στη Μεσσηνία καλύπτει το διάστημα από το 1833 μέχρι το 1909. Οι δύο πρώτες περιπτώσεις μετονομασίας οικισμών, θα μπορούσαν να χαρακτηριστούν ως «σιωπηρές», καθώς δεν εντοπίζονται τα ίχνη της αντίστοιχης διοικητικής πράξης. Σε ΦΕΚ της περιόδου της αντιβασιλείας,²³ όπου καθορίζονται, μεταξύ άλλων, οι νομοί και οι

22. Τα συνολικά στοιχεία παρέχονται στην ιστοσελίδα, <http://settlement-renames.eie.gr> Ειδικότερα, η βάση δεδομένων του Πανδέκτη περιλαμβάνει 199 εγγραφές. Από αυτές αφαιρείται το Χρυσοχώρι (πρώην Τρύπαι) που ανήκει σήμερα στην Ηλεία και προστίθεται η μετονομασία του οικισμού Βλάκα σε Χρυσοχώρι (1907), η οποία δεν είχε καταχωρηθεί. Προβληματική παραμένει η περίπτωση του οικισμού Μισερλί. Ο οικισμός έχει καταχωρηθεί στη βάση του Πανδέκτη ως το παλιό τοπωνύμιο του οικισμού Σπητάλια / Σπιτάλιον, αλλά όπως προκύπτει η μετονομασία δεν αφορά στον οικισμό, αλλά στην κοινότητα. ΦΕΚ, 71Β/15-9-1926. Εξάλλου ως ο οικισμός τα Σπητάλια εμφανίζονται ήδη προεπαναστατικά και χωρίς διαφοροποίηση στο όνομά τους μετά την ίδρυση του κράτους. Το επόμενο έτος εντοπίζεται η μετονομασία του οικισμού Μισερλί σε Μικροποταμιά ΦΕΚ, 306Α/22-12-1927 (σήμερα Μυρτοποταμιά). Τούτων δοθέντων ο αριθμός πρέπει να μειωθεί κατά μία εγγραφή. Σε αυτό το σύνολο, πρέπει να προστεθούν 14 περιπτώσεις μετονομασιών που εντοπίζονται για την περίοδο 1833-1907 (της Βλάκας / Χρυσοχωρίου συμπεριλαμβανομένης), γεγονός που αποδίδει τον συνολικό αριθμό των 212 μετονομασιών. Στο Παράρτημα Α' παρατίθεται συγκεντρωτικός πίνακας με τις μετονομασίες των οικισμών της Μεσσηνίας βάσει των αντίστοιχων ΦΕΚ.

23. ΦΕΚ, 6 /12-4-1833.

επαρχίες του ελληνικού βασιλείου,²⁴ τα βασικά οικιστικά και διοικητικά κέντρα του νομού καταγράφονται με τα νέα ονόματά τους εντός παρενθέσεων. Έτσι, η Καλαμάτα, πρωτεύουσα της επαρχίας Καλαμών, αναφέρεται ως Καλάμαι²⁵ και η Αρκαδιά, πρωτεύουσα της επαρχίας Τριφυλίας ως Κυπαρισσία.²⁶ Προβληματική παραμένει και η τρίτη περίπτωση ονοματολογικής μεταβολής οικισμού στη Μεσσηνία, μικρού σε μέγεθος αυτή τη φορά, καθώς εκ νέου δεν εντοπίζεται αντίστοιχο διοικητικό τεκμήριο (ΦΕΚ), για τη μετονομασία του οικισμού Γαϊδουροχώρι σε Αριοχώρι το 1855.²⁷

24. Για τη διαδικασία των μετονομασιών στην οθωνική περίοδο, 1833-1862, βλ. Eleni Kyramargiou, Yannis Papakondylis, Francesco Scalora, Dimitris Dimitropoulos, «Changing the map in Greece and Italy».

25. Η ετυμολογική συνάφεια του τοπωνυμίου Καλάμαι, του αρχαίου πολισματος που εντοπίζεται σε απόσταση 5 χιλιομέτρων από τη σύγχρονη πόλη, με την Καλαμάτα είναι εμφανής. Αναφορικά με την ετυμολογία της λέξης Καλαμάτα ενδιαφέρον παρουσιάζει η ερμηνευτική απόπειρα που βασίζει την προέλευση του τοπωνυμίου στο πατριδωνυμικό Καλαμάτες, οι (< αρχ. Καλάμαι + επθμ. -άτης, ίσως και με αλβανική μεσολάβηση) που θεωρήθηκε ως ο βασικός τύπος του οικωνυμίου: οι Καλαμάτες > η Καλαμάτα, πβ. οι Θήβες – η Θήβα, βλ. Χαράλαμπος Π. Συμεωνίδης, *Ετυμολογικό Λεξικό των Νεοελληνικών οικωνυμίων*, τ. Α', Κέντρο Μελετών Ιεράς Μονής Κύκκου, Λευκωσία–Θεσσαλονίκη, 2010, σ. 590-591. Για μια εξαντλητική μελέτη των τοπωνυμίων και των μικροτοπωνυμίων της Καλαμάτας, για την «υπνώτουςα φωνή της ιστορίας», σύμφωνα με τον συγγραφέα, βλ. Δικαίος Β. Βαγιακάκος, «Συμβολή εις την μελέτην του τοπωνυμικού της Καλαμάτας και της πέριξ αυτής περιοχής», *Πρακτικά του Γ' Τοπικού Συνεδρίου Μεσσηνιακών Σπουδών, Πελοποννησιακά*, Παράρτημα 18 (1991), σ. 431-550.

26. Το τοπωνύμιο Κυπαρισσία εντοπίζεται από την αρχαιότητα μέχρι το 535 μ.Χ. και το αντίστοιχο Αρκαδία – Αρκαδιά από το 1097 μέχρι και το 1835, αναλυτικά, βλ. Δικαίος Β. Βαγιακάκος, «Κυπαρισσίας ονοματολογικά Α. Κυπαρισσία–Αρκαδία–Αρκαδιά», *Πρακτικά του Β' Τοπικού Συνεδρίου Μεσσηνιακών Σπουδών, Πελοποννησιακά*, Παράρτημα 10 (1984), σ. 269-289.

27. Η πληροφορία αντλείται από την ιστοσελίδα της Ελληνικής Εταιρείας Τοπικής Ανάπτυξης και Αυτοδιοίκησης όπου εντοπίζονται αναλυτικά στοιχεία για τις διοικητικές μεταβολές των οικισμών από τη σύσταση του κράτους μέχρι σήμερα, https://www.eetaa.gr/index.php?tag=oik_metaboles. Η μετονομασία εντοπίζεται με ημερομηνία 14-09-1855 και στο Ελευθέριος Γ. Σκιαδάς, *Ιστορικό διάγραμμα των δήμων της Ελλάδος 1833-1912: σχηματισμός, σύσταση, εξέλιξη, πληθυσμός, εμβλήματα*, Αθήνα 1994, σ. 340, αλλά δυστυχώς δεν μπορεί να εντοπιστεί στο οικείο ΦΕΚ με την παραπάνω ημερομηνία, καθώς και στα προηγούμενα ή επόμενα αυτού. Στην ιστοσελίδα <http://www.lithoksou.net/p/ta-onomata-ton-xorion-tis-elladas-1845-oikismoi-poy-arxizoyn-apo-k> (τελευταία προσπέλαση 13-7-2020) εντοπίζεται η πληροφορία ότι ο οικισμός αναφέρεται ως Αριοχώρι ήδη από το 1845, χωρίς να αναφέρεται πράξη μετονομασίας. Σε ΦΕΚ της ίδιας χρονιάς, νόμος ΚΕ', άρθρο 8, της 5ης Δεκεμβρίου 1845

Ακολουθεί η πρώτη «μαζική», για τα δεδομένα της εποχής, μετονομασία 8 οικισμών το 1867. Προκαλεί ενδιαφέρον το γεγονός ότι πρόκειται για οικισμούς που έχουν μεταξύ τους χωρική συνάφεια, είναι πεδινόι, τοποθετούνται στην ανατολική πλευρά της κοιλάδας που διασχίζει ο Πάμισος ποταμός και βρίσκονται κοντά στην πρωτεύουσα το νομού. Επίσης, τα νέα ονόματα που επιλέχθηκαν ήταν ενδεικτικά αυτής της πρώτης περιόδου μετονομασιών, όπου οι προσπάθειες επαναφοράς τοπωνυμίων της αρχαίας γεωγραφίας, μέσω της αμφίβολης ή επιλεκτικής ορισμένες φορές ταύτισής τους με σύγχρονους οικισμούς ήταν συχνό φαινόμενο. Ενδεικτικά, σε αυτό το πλαίσιο, το Βενζάμι ή Βεΐζαγα μετονομάζεται σε Άνθεια, το Αΐζαγα σε Αντικάλαμος, το Κουρτσαούση σε Σπερχόγεια, ενώ πραγματοποιήθηκε και η μετονομασία του τρίτου οικιστικού κέντρου του νομού, του Νησιού, το οποίο μετατράπηκε σε Μεσσήνη.²⁸ Ακολούθησαν τρεις μετονομασίες, το 1871, το 1905 και το 1907.²⁹ Οι μόλις 14 μετονομασίες οικισμών σε ένα διάστημα 76 χρόνων αποτυπώνουν την αποσπασματικότητα της διαδικασίας στη Μεσσηνία, αλλά και συνολικά στον ελληνικό χώρο το διάστημα αυτό.³⁰

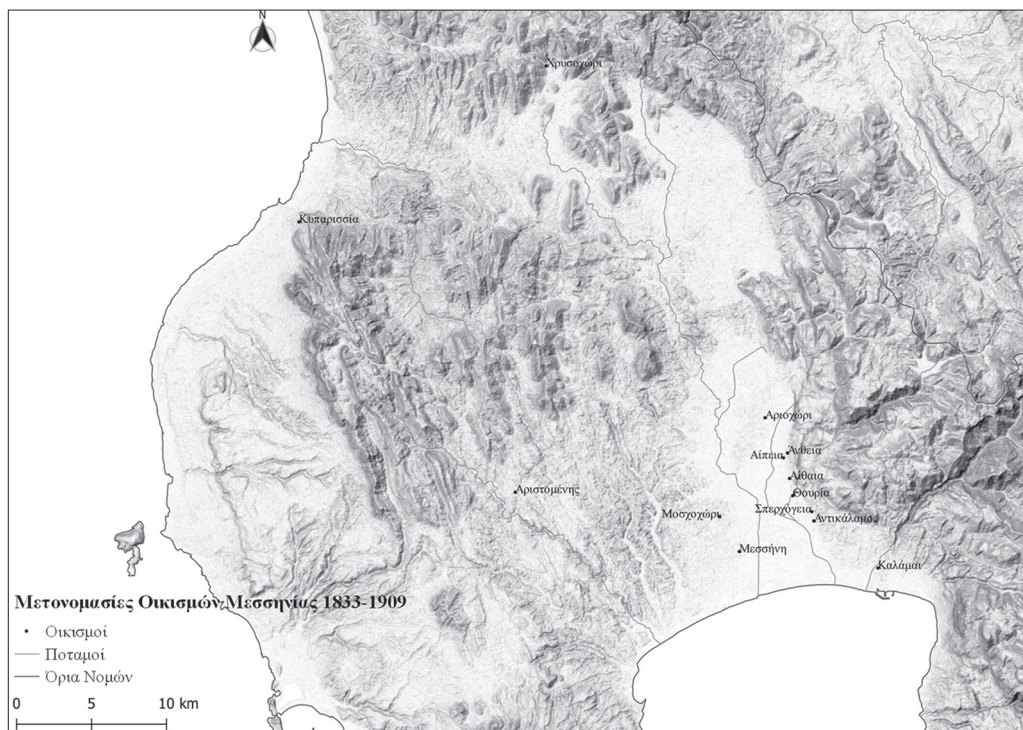
αναφέρονται μόνο επαρχίες και όχι ονόματα οικισμών, ώστε να προσδιοριστεί με ασφάλεια η χρονολογία της μετονομασίας. Συμπληρωματικά, στον πίνακα της διοικητικής διαίρεσης του κράτους σε δήμους για την περίοδο 1861-1912 που δημοσιεύεται στο Αλέξανδρος, Θ. Δρακάκης, Στυλιανός Ι. Κούνδουρος, *Αρχεία της Συστάσεως και εξέλιξης των Δήμων και Κοινοτήτων 1836-1939 και της Διοικητικής Διαιρέσεως του Κράτους*, Αθήνα 1939, σ. 127, ο οικισμός καταγράφεται ως Αριοχώρι (ή Γαΐδουροχώρι), χωρίς αναφορά σε διοικητική πράξη μετονομασίας.

28. Εξαιρετική περιγραφή της σχέσης μεταξύ του τοπωνυμίου Νησί και της φυσικής διαμόρφωσης του χώρου στα τέλη του 19ου αιώνα, προσφέρει ο Χ.Π. Κορύλλος, βλ. Χ.Π. Κορύλλος, Στ. Θεοχάρης, *Πεζοπορία από Πατρών εις Καλάμας*, (Εισαγωγή Δημήτρης Δημητρόπουλος), Πάτρα 2014, σ. 77-80.

29. Πρόκειται για τους οικισμούς Μουσταφάπασα σε Αριστομένης, ΦΕΚ, 41Α/14-9-1871, το Γαΐδουροχώρι σε Μοσχοχώρι, ΦΕΚ 85Α/24-5-1905 (από το 1905 έως το 1912 ως Μοσχούριον) και η Βλάκα σε Χρυσοχώρι, ΦΕΚ 16Α/23-1-1907.

30. Βάσει των στοιχείων που παρέχονται στο <http://settlement-renames.eie.gr> οι μετονομασίες στο σύνολο της ελληνικής επικράτειας μεταξύ 1833-1909 ανέρχονται σε 192, άρα η Μεσσηνία εκπροσωπείται με ποσοστό που αντιστοιχεί στο 7,2% του συνόλου.

Χάρτης 2. Μετονομασίες οικισμών Μεσσηνίας 1833-1909.

Μια ενδιαφέρουσα αποτίμηση της απήχησης και της αποτελεσματικότητας αυτής της πρώτης περιόδου θεωρούμε ότι περιέρχεται στην εισηγητική έκθεση για τη σύσταση της Επιτροπείας, της οποίας πρώτος πρόεδρος υπήρξε ο εισηγητής της λαογραφικής επιστήμης στην Ελλάδα, με καταγωγή από τη Γιάννιτσα (σημερινό Ελαιοχώρι) Μεσσηνίας, ο Νικόλαος Πολίτης· εκεί μεταξύ άλλων αναφέρεται ότι «Τα ονόματα δ' όμως ταύτα (τα νέα) δεν απεδέχθη η συνήθεια πλην ολιγίστων εξαιρέσεων· άκαρποι δ' απέβησαν αι διοικητικάί προσπάθειαι πάσαι προς αντικατάστασιν και αυτών των τούρκικων ονομάτων. Ούτω λ.χ. τρις κατά καιρούς διά Β. διαταγμάτων μετονομάσθησαν χωρία της επαρχίας Καλαμών, αλλά τα νέα ονόματα εμφανισθέντα μόνο επί τινά χρόνον εις επίσημα έγγραφα ελησμονήθησαν, παραμένουσι δ' ασάλευτα τα τουρκόφωνα».³¹

31. ΦΕΚ, 125/8-6-1909.

β) 1910-1940: Η περίοδος των μαζικών μετονομασιών και η αναδιάταξη του ονοματολογικού χάρτη της Μεσσηνίας

Κατά τη διάρκεια της δεύτερης περιόδου πραγματοποιήθηκε η πλειονότητα των μετονομασιών οικισμών στο νομό της Μεσσηνίας, όπως άλλωστε και στο σύνολο της επικράτειας. Το πλήθος των μετονομασιών, η μεταρρύθμιση του διοικητικού χάρτη της χώρας το 1912,³² τα νέα δεδομένα που προέκυψαν με την επέκταση των ελληνικών συνόρων και οι διαθεσιμότητες των πηγών, μέσω των οποίων μπορεί να γίνει σε ορισμένο βαθμό κατανοητό το πλαίσιο των αποφάσεων για τις μετονομασίες σε επίπεδο οικισμού, επιτρέπουν την εσωτερική υποδιαίρεση της περιόδου ώστε να μελετηθεί καλύτερα.

Πιο συγκεκριμένα, για την πενταετία 1914-1919, εντοπίζονται 14 μετονομασίες, όσες δηλαδή είχαν πραγματοποιηθεί σε όλη την πρώτη περίοδο, γεγονός που φανερώνει τη σταδιακή πύκνωση του φαινομένου. Σημαντική πηγή για να γίνει κατανοητό το πλαίσιο των μετονομασιών αυτής της περιόδου αποτελούν οι γνωμοδοτήσεις που εκδόθηκαν από την Επιτροπή αναφορικά με τις προτάσεις των κατά τόπους κοινοτικών συμβουλίων για τα νέα ονόματα που έπρεπε να επιλεγούν.

Ενδεικτικά, αναφέρονται σύντομα τρεις περιπτώσεις γνωμοδοτήσεων, δύο θετικών και μίας αρνητικής. Στην πρώτη, η μετονομασία πραγματοποιείται παρά την αμφίβολη ταύτιση της αρχαίας θέσης με τον σύγχρονο οικισμό. Δεδομένου ότι το τουρκικό τοπωνύμιο Αλιτούργι έπρεπε να αλλάξει, το κοινοτικό συμβούλιο πρότεινε ως όνομα τη Στενύκλαρο, αρχαία πόλη της Μεσσηνίας, «μυθολογούμενη έδρα του βασιλέως Κρεσφόντη ήτις είχε εκλείψει κατά τους ιστορικούς χρόνους», με την επιτροπή να συναινεί, αναφέροντας ότι «ουδέν το άτοπον, αν αποδοθή το όνομα της Στενυκλάρου, ης την θέσιν ουδ' οι αρχαίοι γεωγράφοι εγίνοσκων, εις το εν τω Στενυκλαρίω πε-

32. Με το Νόμο ΔΝΖ' «περί συστάσεως Δήμων και Κοινοτήτων» καταργούνταν οι Δήμοι που είχαν οριστεί το 1833 (μόνο οι πρωτεύουσες και οι πόλεις με πληθυσμό άνω των δέκα χιλιάδων κατοίκων θα αποτελούσαν Δήμους) και οι υπόλοιπες πόλεις, κωμοπόλεις και μικρότεροι οικισμοί θα συγκροτούσαν κοινότητες, ΦΕΚ, 58/14-2-1912. Στο πλαίσιο αυτής της διαδικασίας αναδύθηκε ένα πλήθος αλλόκοτων τοπωνυμίων που έως τότε εντάσσονταν σε δήμους με ονομασία συνήθως αρχαιοπρεπή, βλ. Λεωνίδας Φ. Καλλιβρετάκης, «Ιστορική έρευνα των οικισμών της Ελλάδας: Ερευνητικά ζητούμενα και προβλήματα των πηγών», στο Βασίλης Παναγιωτόπουλος, Λεωνίδας Καλλιβρετάκης, Δημήτρης Δημητρόπουλος, Μιχάλης Κοκολάκης, Ευδοκία Ολυμπίτου, *Πληθυσμοί και Οικισμοί του Ελληνικού Χώρου. Ιστορικά Μελετήματα*, Κέντρο Νεοελληνικών Ερευνών Εθνικού Ιδρύματος Ερευνών, Αθήνα 2003, σ. 23-24.

δίω κείμενον τουρκώνυμον Αλητούργι».³³ Η δεύτερη, δικαιολογεί τη μετονομασία ως υπόμνηση της προέλευσης των νέων οικιστών, στο πλαίσιο της ενδοπελοποννησιακής μετανάστευσης πληθυσμών από την ορεινή ενδοχώρα προς τα πεδινά, φαινόμενο που εντοπίζεται ήδη πριν την Επανάσταση, αλλά συστηματοποιείται από τα μέσα του 19ου αιώνα και έπειτα. Έτσι λοιπόν, οι Παννιάραις που «έχουσιν όνομα ευτελές, εξ ασημάντου τινός περιστάσεως δοθέν» μετονομάστηκαν σε Φαλάνθη, καθώς επρόκειτο για οικισμό τον οποίο «συνώκισαν προ εξήκοντα ετών ποιμένες προερχόμενοι εκ χωρίων του αρκαδικού δήμου Φαλάνθου».³⁴ Στην τρίτη, προτείνεται η αντικατάσταση του ονόματος του οικισμού Δάρα, «όχι μόνον διότι είναι τούτο αλβανικόν, αλλά και διότι είναι κοινόν και σε άλλα ελληνικά χωρία». Η πρόταση του κοινοτικού συμβουλίου, ώστε ο οικισμός να μετονομαστεί σε Τζουμαγιά για να τιμηθούν όσοι κάτοικοι της κοινότητας έχασαν τη ζωή τους στην ομώνυμη μάχη,³⁵ δεν κρίθηκε «πρόσφορος» σύμφωνα με τα πρακτικά της γνωμοδότησης, η οποία τονίζει ότι για την έκφραση της ευγνωμοσύνης προς τους πεσόντες της μάχης «υπάρχουσι άλλοι καταλληλότεροι τρόποι και προπάντων ενδεικτικώτεροι, ενώ δυσκολότατον θα είναι να διαγνωσθή εν τω μέλλοντι η σημασία του νέου ονόματος του μεσσηνιακού χωριού».³⁶

Τη διετία 1920-1921 ακολουθεί η μετονομασία δύο οικισμών, της Κάτω Γαράντζας σε Γαράντζα και του Λέζι σε Λάμπαινα,³⁷ για τις περιπτώσεις των οποίων δεν διαθέτουμε δυστυχώς το αντίστοιχο σχεπτικό της επιτροπής. Το σύνολο των παραπάνω 16 περιπτώσεων αφορά ξανά σε πεδινούς κυρίως οικισμούς διάσπαρτους άτακτα σε όλο τον νομό.³⁸

33. Ν. Γ. Πολίτης, *Γνωμοδοτήσεις περί μετονομασίας συνοικισμών και κοινοτήτων, Εκδιδόμενα αποφάσει του υπουργείου των Εσωτερικών*, Αθήνα 1920, σ. 96.

34. Πολίτης, *Γνωμοδοτήσεις*, σ. 100.

35. Ελληνοβουλγαρική σύγκρουση το 1913, στο πλαίσιο του Β' Βαλκανικού πολέμου, βλ. Γιώργος Μαργαρίτης, «Η Εμπόλεμη Ελλάδα, Βαλκανικοί Πόλεμοι, Μακεδονικό μέτωπο, Ουκρανία», στο Βασίλης Παναγιωτόπουλος (επιμ.), *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού 1770-2000, Η εθνική ολοκλήρωση (1909-1922). Από το κίνημα στο Γουδί στη Μικρασιατική Καταστροφή*, τ. 6, Αθήνα 20003, σ.70-73.

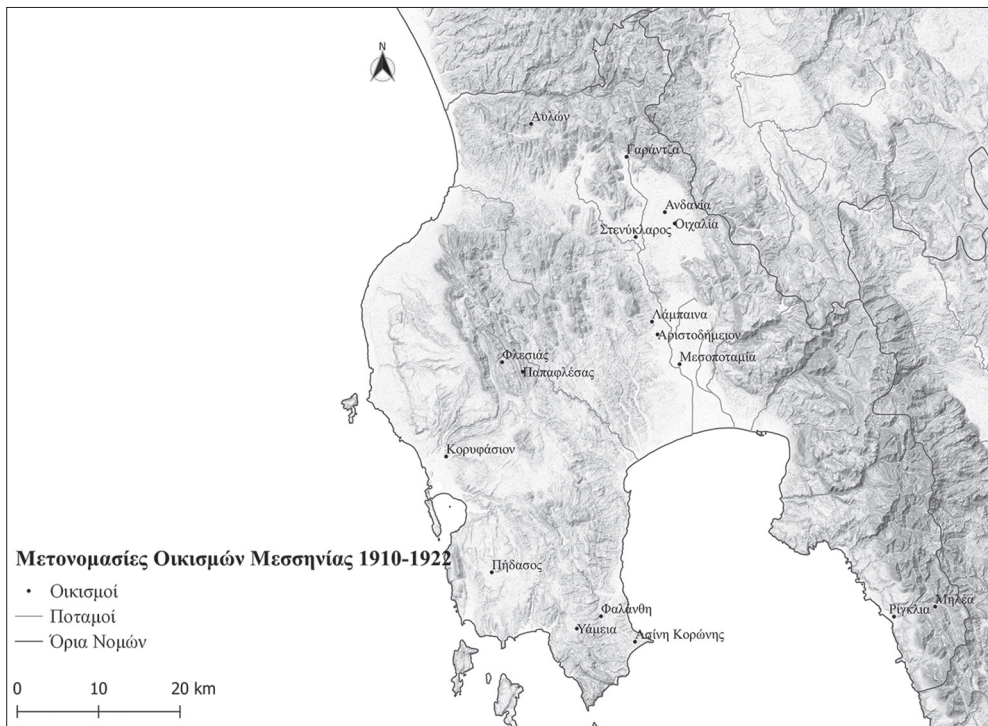
36. Πολίτης, *Γνωμοδοτήσεις*, σ. 98.

37. ΦΕΚ, 64B/10-10-1920 και ΦΕΚ, 56B/5-6-1921 αντίστοιχα.

38. Εξάιρεση αποτελούν ο ημιορεινός οικισμός Φαγριάνικα που μετονομάστηκε σε Μηλέα, ΦΕΚ, 93B/26-11-1916, και οι δύο ημιορεινοί οικισμοί Κοντογόνας και Παιδεμένον που μετονομάστηκαν σε Παπαφλέσσας και Φλεσιάς αντίστοιχα στη μνήμη του οπλαρχηγού Παπαφλέσσα που σκοτώθηκε στο Μανιάκι στις 20/5/1825, ΦΕΚ, 180A/ 11-05-1915 και ΦΕΚ, 208A /03-06-1915. Στο κείμενο των γνωμοδοτήσεων εκτίθεται το σχεπτικό των παραπάνω μετονομασιών, Πολίτης, *Γνωμοδοτήσεις*, σ. 98 και 103.

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζουν οι μετονομασίες που πραγματοποιήθηκαν το 1922. Όχι όμως γιατί πραγματοποιούνται πολλές μετονομασίες στη Μεσσηνία, αλλά γιατί οι μόλις δύο περιπτώσεις που εντοπίζονται αποτελούν τις μοναδικές που πραγματοποιούνται τη χρονιά αυτή σε όλη την Πελοπόννησο, με το συνολικό αριθμό στην επικράτεια να φτάνει τις 23.³⁹ Μια υπόθεση εργασίας για την αναζήτηση πιθανών συσχετισμών μεταξύ των μετονομασιών της χρονιάς αυτής και της τύχης της ελληνικής εκστρατείας στη Μικρά Ασία θα ήταν ίσως επισφαλής. Πιο πιθανό είναι να αποτυπώνεται εκ νέου η αποσπασματικότητα της μέχρι τότε διαδικασίας των μετονομασιών. Σε κάθε περίπτωση, οι ad hoc περιπτώσεις αντικατάστασης δύο εμφανώς τουρκικών τοπωνυμίων αυτή τη χρονιά σε όλη την Πελοπόννησο, του Ασλάναγα σε Μεσοποταμία και του Καραμουσταφά σε Αυλώνα συγκροτούν μια ιδιαίτερη στιγμή του φαινομένου.

Χάρτης 3. Μετονομασίες οικισμών Μεσσηνίας 1910-1922.

39. Οι υπόλοιπες μετονομασίες του 1922 στην επικράτεια κατανέμονται ως εξής: 13 στο νομό Πέλλης, 5 στο νομό Σερρών, μία στην Αιτωλοακαρνανία και μία στις Κυκλάδες.

Η ήττα του ελληνικού στρατού στη Μικρά Ασία και η ανταλλαγή πληθυσμών που ακολούθησε οριοθέτησαν το ζήτημα των μετονομασιών σε τελείως διαφορετικό πλαίσιο και μετέθεσαν σταδιακά το ζήτημα της επιλογής του νέου τοπωνυμίου από αυτό της επιστημονικής-φιλολογικής αναζήτησης σε αυτό της κατεπείγουσας πολιτικής απόφασης.⁴⁰ Τα νέα δεδομένα επέβλαλαν την ανάγκη της άμεσης διαμόρφωσης ενός ενιαίου εθνικά χώρου, ο οποίος θα προέκυπτε και από τη μαζική αλλαγή του τοπωνυμικού χάρτη της χώρας.

Σε αυτό το πλαίσιο, η Μεσσηνία, στο νοτιότερο άκρο της ελληνικής ηπειρωτικής επικράτειας δεν θα ξέφευγε από τον κανόνα. Μεταξύ 1926 και 1928 πραγματοποιήθηκε η ονοματολογική αναδιάταξη του οικιστικού χάρτη του νομού, καθώς πραγματοποιήθηκαν συνολικά 87 μετονομασίες οικισμών. Από το σύνολο των 87 μετονομασθέντων οικισμών στη Μεσσηνία, μεταξύ 1926-1928, οι 81 περιπτώσεις πρόκειται για οικισμούς που εντοπίζονται και ταυτίζονται στις απογραφικές πηγές των χρόνων της Επανάστασης.

Χάρτης 4. Μετονομασίες οικισμών Μεσσηνίας 1926-1928.

40. Έλενη Κυραμαργιού, «Καινούρια Ονόματα – Καινούριος Χάρτης», σ. 18. Σημειώνεται ότι στο διάστημα 1923-1925 ο αριθμός των μετονομασιών στο σύνολο της επικράτειας ανέρχεται σε 55 περιπτώσεις.

Πρόκειται δηλαδή για λίγο παραπάνω από τους μισούς ταυτισμένους οικισμούς της παραπάνω περιόδου, πιο συγκεκριμένα για το 54% του συνόλου (162 οικισμοί) και οι υπόλοιποι 6 αφορούν σε οικισμούς που δημιουργήθηκαν ή αναγνωρίστηκαν μεταγενέστερα.

Στο σημείο αυτό, για να γίνει κατανοητή η έκταση της αλλαγής του ονοματολογικού χάρτη της Μεσσηνίας την περίοδο αυτή, επιχειρήθηκε ο συσχετισμός μεταξύ της ετυμολογικής προέλευσης των τοπωνυμίων που αντικαταστάθηκαν και της γεωγραφικής τους κατανομής στον χώρο.⁴¹ Εντοπίστηκαν τα αντίστοιχης προέλευσης τοπωνύμια: 30 αλβανικά, 29 τούρκικα, 17 σλάβικα, 4 μικτά, 2 ελληνικά, 1 λατινικό και 4 τα οποία είναι αταύτιστα. Η «χωρογραφία» των αλλόγλωσσων τοπωνυμίων που μετονομάστηκαν στη Μεσσηνία μεταξύ 1926-1928 κατανέμεται ως εξής: Τα τοπωνύμια τουρκικής προέλευσης εντοπίζονται κυρίως στα πεδινά, τα μισά βρίσκονται κάτω από 100μ. υψόμετρο, και είναι κυρίως συγκεντρωμένα ανατολικά του Παμίσου και προς τα ΝΔ⁴², τα αλβανικής προέλευσης εντοπίζονται, τόσο στα πεδινά, όσο και στα ημιορεινά και τα ορεινά κυρίως στα δυτικά-ΒΔ του νομού⁴³ και τέλος τα

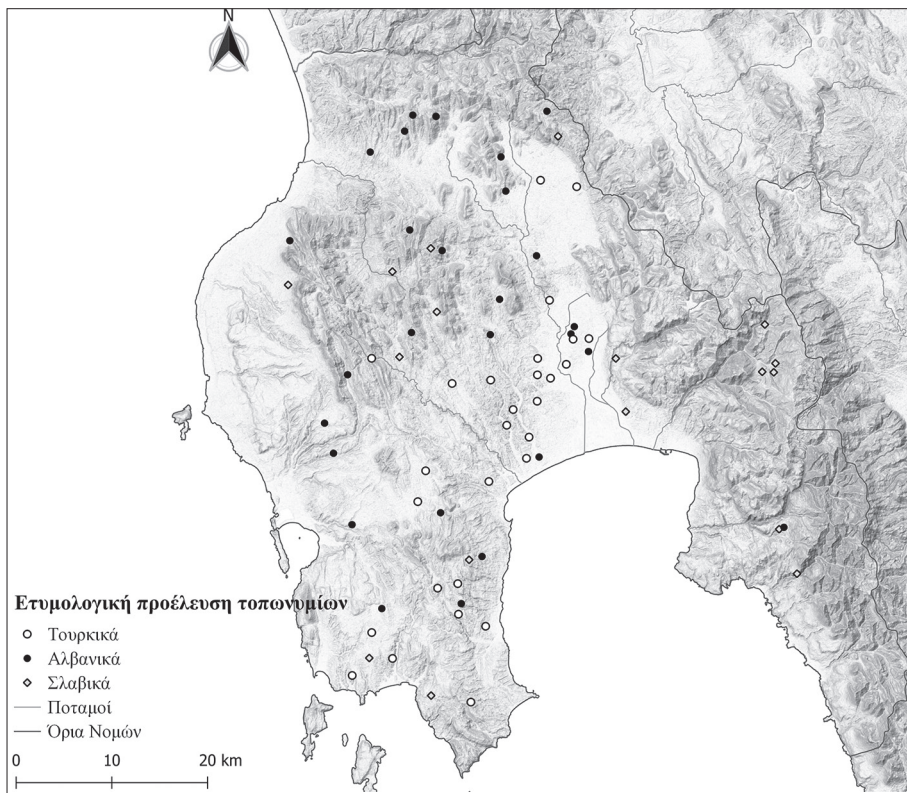
41. Η παραπάνω συσχέτιση ίσως φαντάζει επισφαλής. Το γεγονός ότι έχουν πραγματοποιηθεί παρόμοιες μελέτες περίπτωσης στον πελοποννησιακό χώρο επιτρέπει την αντίστοιχη εφαρμογή για τις μετονομασίες οικισμών στη Μεσσηνία την περίοδο 1926-1928. Για τη συνολική επεξεργασία της εθνικής προέλευσης των τοπωνυμίων και των αντίστοιχων μετονομασιών στο νομό Αχαΐας, βλ. Θεόδωρος Η. Λουλούδης, *Αχαΐα, Οικισμοί, Οικιστές, Αυτοδιοίκηση, Νομαρχιακή Επιχείρηση Πολιτιστικής Ανάπτυξης Ν.Α. Αχαΐας*, Πάτρα 2010, σ. 683. Για τη γεωγραφική κατανομή και τη χαρτογραφική αποτύπωση των σλαβικών τοπωνυμίων στην Πελοπόννησο, βλ. Μιχαήλ Σ. Κορδώνης, «Η σλαβική εποίκηση στην Πελοπόννησο με βάση τα σλαβικά τοπωνύμια», *Δωδώνη* 10 (1981), σ. 381-444. Για τη συγκριτική, ιστορική, ετυμολογική και εν μέρει χαρτογραφική αποτύπωση των τοπωνυμίων στη ΝΔ Πελοπόννησο, βλ. Demetrius J. Georgacas, William A. McDonald, *Place names of Southwest Peloponnesus, Register and Indexes*, University of Minnesota Press, Μινεάπολη 1967. Η ετυμολογική κατανομή των οικισμών πραγματοποιήθηκε βάσει του Χαράλαμπος Π. Συμεωνίδη, *Ετυμολογικό Λεξικό των Νεοελληνικών οικωνυμίων*, τ. 1-2, Κέντρο Μελετών Ιεράς Μονής Κύκκου, Λευκωσία-Θεσσαλονίκη, 2010.

42. Ο εντοπισμός τουρκικής προέλευσης τοπωνυμίων στην ανατολική πλευρά της κοίτης του Παμίσου συμπληρώνει την εικόνα για το ονοματολογικό υπόβαθρο της περιοχής, αν συνεκτιμηθεί ότι οι αρχικές μετονομασίες στη Μεσσηνία τον 19ο αιώνα αφορούσαν κυρίως τουρκικής προέλευσης τοπωνύμια στη δυτική πλευρά της κοίτης. Ο εντοπισμός των αντίστοιχων τοπωνυμίων κυρίως στα πεδινά και η σχετική κυριαρχία των ανθρωπωνυμίων φαίνεται να επιβεβαιώνει την, προεπαναστατικά, ισχυρή παρουσία της μουσουλμανικής ιδιοκτησίας επί της γης σε πεδινές και παραποτάμιες περιοχές. Πρόκειται για μια υπόθεση εργασίας που χρήζει συστηματικότερης διερεύνησης.

43. Ειδικότερα για τα αλβανικής προέλευσης τοπωνύμια στα ΒΔ του νομού, Demetrius J. Georgacas, William A. McDonald, *Place names of Southwest Peloponnesus*, σ. 78-80. Για τη σχέση

σλαβικής προέλευσης⁴⁴ είναι διάσπαρτα σχεδόν σε όλο το νομό, συνήθως απομονωμένα και κυρίως σε μεγάλα υψόμετρα.

Χάρτης 5. Ετυμολογική προέλευση τοπωνυμίων μετονομασθέντων οικισμών Μεσσηνίας 1926-1928.

μεταξύ του τοπωνυμικού υπόβαθρου μιας περιοχής και της ομιλούμενης γλώσσας από επιμέρους πληθυσμιακές ομάδες, η περίπτωση της ΝΔ Πελοποννήσου/ΒΔ Μεσσηνίας είναι χαρακτηριστική, καθώς η αλβανοφωνία των κατοίκων της περιοχής καταγράφεται και μετεπαναστατικά, σε επίπεδο οικισμού, από τον γάλλο ιστορικό και πολιτικό J.A. Buchon, *La Grèce continentale et la Morée. Voyage, séjour et études historiques en 1840 et 1841*, Παρίσι 1843, σ. 471-472. Αντίστοιχες παρατηρήσεις στα τέλη της Επανάστασης διατυπώνουν και τα μέλη της Γαλλικής Αποστολής για την περιοχή της Ερμιονίδας στο σημερινό νομό Αργολίδας. Μια αντίστοιχη αντιπαραβολή με το τοπωνυμικό της περιοχής θα ήταν ενδιαφέρουσα, βλ. *Expédition Scientifique de Morée, Section des Sciences Physiques. Tome II – 1re Partie, Géographie*, σ. 77.

44. Συμπληρωματικά με τη μελέτη που αναφέρεται παραπάνω, βλ. Ph. Malingoudis, «Toponymy and History. Observations Concerning the Slavonic Toponymy of the Peloponnese», *Cyrrillomethodium* 7 (1983), σ. 99-110.

Στο σύνολο των 376 μετονομασιών που πραγματοποιήθηκαν στην Πελοπόννησο μεταξύ 1926-1928 η Μεσσηνία έρχεται δεύτερη μετά την Αρκαδία. Ειδικότερα, τη διετία 1927-1928 το σύνολο μετονομασιών στην επικράτεια έφτασε τις 2.106, άρα το ποσοστό που αντιστοιχεί στον πελοποννησιακό χώρο για την περίοδο αυτή (368) είναι 17,5%, το $\frac{1}{2}$ περίπου δηλαδή του συνόλου, αριθμός μικρός, αλλά όχι ασήμαντος αν ληφθεί υπόψη τόσο το γεγονός ότι η Πελοπόννησος αποτελούσε τον αρχικό εδαφικό πυρήνα του ελληνικού κράτους, όσο και ότι αντιστοιχεί στο $\frac{1}{3}$ της εδαφικής έκτασης της Μακεδονίας,⁴⁵ όπου την περίοδο 1926-1928 σημειώθηκαν 1.488 μετονομασίες.⁴⁶

Πίνακας 1. Μετονομασίες οικισμών της Πελοποννήσου 1926-1928.

Νομός	Αριθμός Μετονομασιών
Αρκαδία	102
Μεσσηνία	87
Ηλεία	67
Αχαΐα	52
Λακωνία	31
Κορινθία	21
Αργολίδα	16

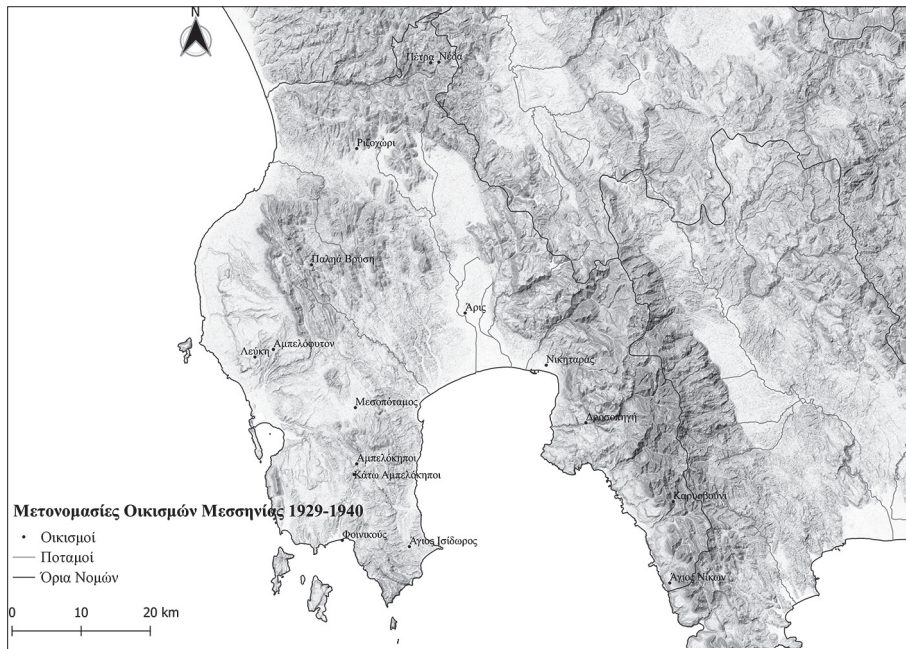
Στο διάστημα 1929-1940 δεν παρατηρείται, προφανώς, η μαζικότητα της παραπάνω περιόδου, αλλά αν μελετηθούν όσα τοπωνύμια μετονομάστηκαν, 16 στο σύνολο, φαίνεται να ολοκληρώνεται η πρώτη μαζική αναπροσαρμογή του ονοματολογικού χάρτη. Ενδεικτικά σημειώνονται οι περιπτώσεις της Μπέρεκλας σε Νέδα, της Αράχωβας σε Καρυοβούνι και της Αγορέλιτζας σε Αμπελόφυτον.⁴⁷

45. 21.550 km² έναντι 34.178 km².

46. Όλα τα αριθμητικά στοιχεία προέρχονται από τη βάση δεδομένων <http://settlement-renames.eie.gr>

47. Και για τις τρεις περιπτώσεις, ΦΕΚ, 251Α/24-7-1930.

Χάρτης 6. Μετονομασίες οικισμών Μεσσηνίας 1929-1940.

γ) 1941-2011: Από το δεύτερο μαζικό κύμα μετονομασιών μέχρι σήμερα

Η τρίτη περίοδος καλύπτει το διάστημα από το 1941 μέχρι και σήμερα. Με τις 77 μετονομασίες που εντοπίζονται την περίοδο αυτή, ολοκληρώνεται η συγκρότηση του ονοματολογικού χάρτη της Μεσσηνίας στη σημερινή του εκδοχή. Από τις 77 θέσεις, οι 38 αφορούν σε οικισμούς που ταυτίζονται την περίοδο των χρόνων της Ελληνικής Επανάστασης και οι 39 σε περιπτώσεις οικισμών που δημιουργήθηκαν ή αναγνωρίστηκαν διοικητικά μετέπειτα.

Αναμφίβολα, το ορόσημο αναφορικά με την τελευταία περίοδο τίθεται το 1956, όταν και πραγματοποιείται το δεύτερο μαζικό κύμα μετονομασιών στο νομό,⁴⁸ που ανήλθαν συνολικά σε 51. Η χαρτογραφική αποτύπωση των μετονομασιών του 1956 καταδεικνύει τη συνέχιση των μετονομασιών στα ΒΔ του νομού, τη σποραδικότητα στα ΝΔ και μια εμφανή πύκνωση

48. Από το 1940 μέχρι το 1956 πραγματοποιούνται μόλις 2 μετονομασίες, το 1953 και το 1954, το Μαλίκι σε Πολυθέα και τα Χάνια Κουμουνδούρου σε Κουμουνδούρος, ΦΕΚ, 86Α/11-04-1953 και ΦΕΚ, 188Α/19-08-1954 αντίστοιχα.

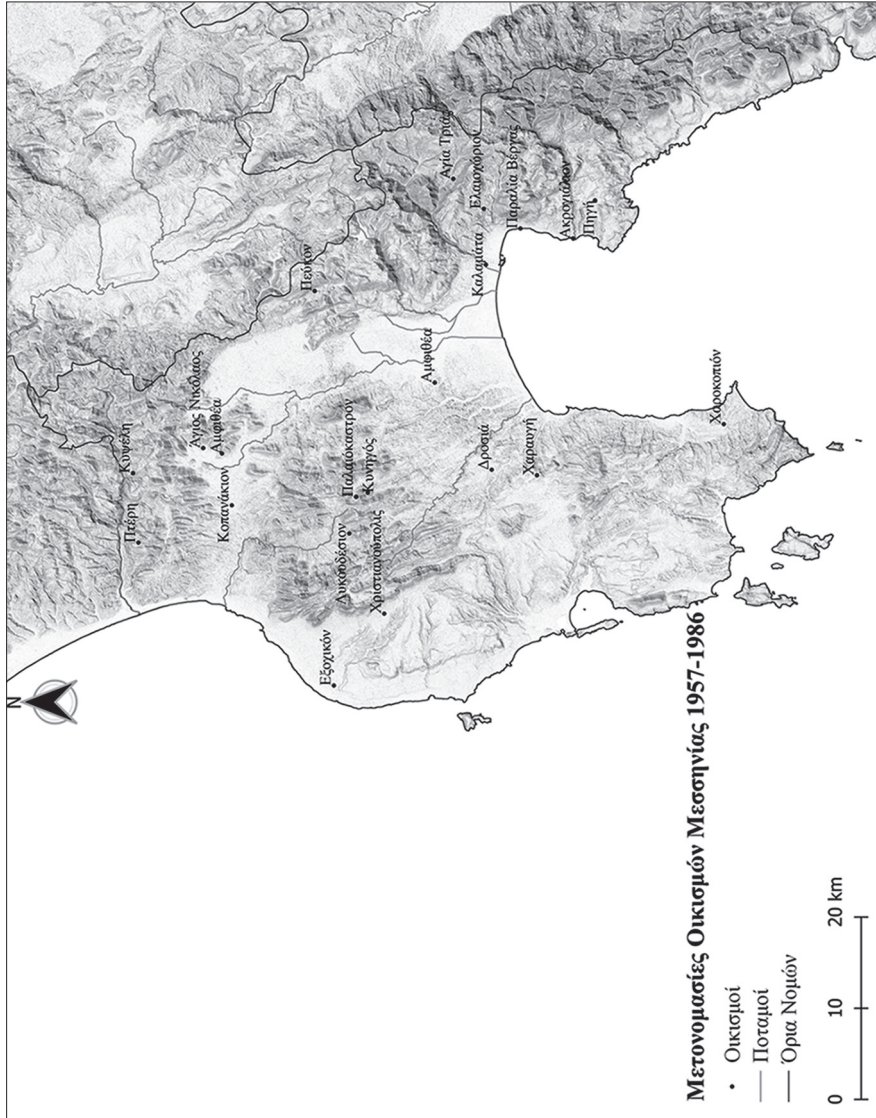
στην περιοχή της μεσσηνιακής Μάνης, που μέχρι τώρα μόνο σποραδικά είχαν εντοπιστεί οικισμοί να μετονομάζονται.

Χάρτης 7. Μετονομασίες οικισμών Μεσσηνίας 1953-1954.

Είναι ενδεικτικό ότι η πλειονότητα των οικισμών που μετονομάζονται την περίοδο αυτή, δεν αποτυπώνεται στις πηγές την περίοδο της Επανάστασης, (31 έναντι 20 θέσεων), γεγονός που θεωρούμε ότι αντικατοπτρίζεται και στο αντίστοιχο τοπωνυμικό υλικό. Έτσι, με τη μετονομασία οικισμών με αλλόγλωσσα κυρίως τοπωνύμια όπως, Τρικότσοβα, Κοπάνιτσα, Λοσνά, Άνω Σέλιτσα κλπ. ολοκληρωνόταν σταδιακά η αλλαγή του ονοματολογικού χάρτη που είχε ξεκινήσει με μαζικούς όρους από το 1926-1928, ενώ η μετονομασία όσων οικισμών αναγνωρίστηκαν ή δημιουργήθηκαν στη συνέχεια αφορούσε κυρίως σε οικογενειακά ονόματα, όπως Κοφολαιμείικα / Κοτζολαιμαίικα, Κατσαμπαναίικα ή λιγότερο «κακόχηχα» όπως Χανάκια, Παζαράκιον, Καραμανώλη.

Χάρτης 9. Μετονομασίες οικισμών Μεσσηνίας 1957-1986.

Από το 1957 μέχρι το τέλος του αιώνα εντοπίζονται 24 μετονομασίες στη Μεσσηνία, με τις 18 να έχουν πραγματοποιηθεί μέχρι το 1965 και την τελευταία το 1986. Πρόκειται για περιπτώσεις που εντοπίζονται γεωγραφικά διάσπαρτες στο σύνολο σχεδόν του νομού και αφορούν κυρίως διορθώσεις ή επαναφορές αρχικών τοπωνυμίων.

Απόπειρα συνολικής θεώρησης των δεδομένων για τους μετονομασθέντες οικισμούς

Από την ποσοτική και χαρτογραφική επεξεργασία των παραπάνω δεδομένων προκύπτει ότι οι 212 μετονομασίες που πραγματοποιήθηκαν στο νομό Μεσσηνίας δεν αντιστοιχούν σε ισάριθμους οικισμούς.

Κατ' αρχάς εντοπίζονται 7 οικισμοί που μετονομάστηκαν δύο φορές: από την εξέταση των περιπτώσεων δεν φαίνεται να προκύπτουν κάποια κοινά χαρακτηριστικά αναφορικά με το χρονικό διάστημα μεταξύ των δύο μετονομασιών, (για τις πέντε περιπτώσεις η δεύτερη μετονομασία γίνεται μόλις σε ένα ή δύο χρόνια), το είδος των νέων ονομάτων που επελέγησαν και τη γεωγραφική τους θέση. Πρόκειται για τους οικισμούς Ασλάναγα που μετονομάστηκε σε Μεσοποταμία και έπειτα σε Άρις,⁴⁹ το Βαρούσι σε Πηγή και έπειτα Σταυροπήγιον,⁵⁰ το Βελή σε Πέραν και Μεσοπόταμο,⁵¹ την Ταβέρνα σε Παραλία Λαχανάδας και Φοινικούντα,⁵² τη Γαράντζα σε Κάτω Γαράντζα και Κάτω Μέλπεια,⁵³ τη Βαρυμπόπη σε Αριά και Μοναστήρι⁵⁴ και τέλος τα Γιαννιτσιάνικα σε Νικηταράς και Φαραί.⁵⁵

49. ΦΕΚ, 71B/30-11-1922 και ΦΕΚ, 164A/03-05-1929.

50. ΦΕΚ, 253A/14-12-1957 και ΦΕΚ, 5A/07-01-1959.

51. ΦΕΚ, 306A/22-12-1927 και ΦΕΚ, 164A/03-05-1929.

52. ΦΕΚ, 193A/20-09-1928 και ΦΕΚ, 51A/19-02-1930.

53. ΦΕΚ, 64B/10-10-1920 και ΦΕΚ, 306A/22-12-1927. Οι περιπτώσεις οικισμών με τα προσδιοριστικά Άνω/Κάτω μπορούν να δημιουργήσουν σύγχυση, τόσο σχετικά με τη διοικητική τους υπόσταση όσο και για τη μετονομασία τους. Ειδικότερα για τη Γαράντζα σημειώνεται ότι ο ομώνυμος οικισμός που εμφανίζεται στις απογραφές των χρόνων του Καποδίστρια και της Γαλλικής Αποστολής ταυτίζεται χωρικά με την Άνω Γαράντζα/Μέλπεια. Η σημερινή Κάτω Γαράντζα στο χάρτη της Γαλλικής Αποστολής σημειώνεται ως καλύβια, Kalynvia de Garantza. Ο οικισμός Γαράντζα συστήνεται το 1835 και η διοικητική διάκριση μεταξύ Άνω/Κάτω προκύπτει μετά το 1920.

54. ΦΕΚ, 306A/22-12-1927 και ΦΕΚ, 156A/08-08-1928.

55. ΦΕΚ, 157A/14-05-1932 και ΦΕΚ, 125A/21-05-1956.

Επίσης, ιδιαιτερότητα αποτελούν οι περιπτώσεις οικισμών που μετονομάστηκαν στο πλαίσιο της διοικητικής τους κατάργησης και της ενσωμάτωσής τους σε άλλο οικισμό με τον οποίο έχουν συνήθως άμεση χωρική συνάφεια, ώστε να αποτελούν ουσιαστικά μια οικιστική θέση.⁵⁶ Πρόκειται για τους οικισμούς Βουρνάζι που μετονομάστηκε σε Καλόβρυση,⁵⁷ καταργήθηκε το 1961, και προσαρτήθηκε στο Αριστοδήμειον (πρώην Χασάμπασα), το Βραχάταγα που προσαρτώμενο στην κοινότητα Αριοχωρίου πήρε το αντίστοιχο όνομα (Αριοχώρι),⁵⁸ τα Χάνια Κουμουνδούρου που μετονομάστηκαν σε Κουμουνδούρος,⁵⁹ ο οποίος καταργήθηκε το 1971 και προσαρτήθηκε στο Ασπρόχωμα, και το Τόσκεισι που ενσωματώθηκε στην κοινότητα Αλητσελεπή και αμφότερα μετονομάστηκαν σε Οιχαλία.⁶⁰ Αντίστοιχες περιπτώσεις φαίνεται να αποτελούν οι οικισμοί Δογατζήδες-Φίλια και Κούρταλι-Πηλαλίστρα, για τους οποίους στην πράξη της μετονομασίας σημειώνεται αντίστοιχα ότι ο «συνοικισμός Δογατζήδες, αποτελών κυρίως ουχί διακεκριμένον συνοικισμόν, αλλά συνοικία του οικισμού Φίλια, ονομάζεται, διά αυτού του ονόματος Φίλια» και ο συνοικισμός Κούρταλι «αποτελών κυρίως ουχί ίδιον και ανεξάρτητον συνοικισμόν αλλά συνοικία του οικισμού Πηλαλίστρα ονομάζεται διά του αυτού ονόματος Πηλαλίστρα».⁶¹ Τέλος ο οικισμός Πασαλίνα που μετονομάστηκε σε Νεραντζιά,⁶² καταργήθηκε διοικητικά το 1971 και προσαρτήθηκε στον οικισμό Λογγά του δήμου Μεσσήνης, αλλά χωρικά εντοπίζεται διακριτά από τον οικισμό που εντάχθηκε.

Ενδιαφέρον παρουσιάζουν περιπτώσεις οικισμών που παρά τη μετονομασία επανήλθε το παλιό τοπωνύμιο. Ο οικισμοί Κατσικόβο και Λαγκουβάρδος που μετονομάστηκαν το 1927 και το 1956 σε Καλάμι και Κρυσταλλοπηγή αντίστοιχα, αναγνωρίστηκαν εκ νέου το 1961 και το 2011 με τα παλιά τους τοπωνύμια.⁶³ Επίσης, ο οικισμός Κυνηγός μετονομάστηκε

56. Στο σημείο αυτό απαιτείται προσοχή ως προς τη μελέτη, καθώς η εικόνα του σύγχρονου χάρτη, με τους οικισμούς να εμφανίζονται σε άμεση χωρική εγγύτητα, μπορεί να είναι παραμορφωτική ως προς τον εντοπισμό του αρχικού οικισμού, της συνοικίας που ενσωματώθηκε έπειτα κλπ. Για την εξακρίβωση των περιπτώσεων αυτών, η επιτόπια έρευνα κρίνεται απόλυτα σκόπιμη.

57. ΦΕΚ, 125Α/21-05-1956.

58. ΦΕΚ, 306Α/22/12/1927.

59. ΦΕΚ, 188Α/19-08-1954.

60. ΦΕΚ, 180Α/11-05-1915.

61. ΦΕΚ, 306Α/22-12-1927.

62. ΦΕΚ, 306Α/22-12-1927.

63. ΦΕΚ, 16Β/16-1-1962 και ΦΕΚ 87Α/07-06-2010.

σε Παλαιόκαστρο το 1959 και μόλις δύο χρόνια μετά επανήλθε το παλιό του όνομα,⁶⁴ όπως και ο οικισμός Λυκουδέσιον μετονομάστηκε το 1970 σε Χρυσικός, αλλά το 1978 επανήλθε το παλιό τοπωνύμιο.⁶⁵

Τέλος, εντοπίζονται οικισμοί που μετονομάστηκαν και δεν μπορούν να ταυτιστούν χωρικά ή ταυτίζονται μερικώς, και περιπτώσεις οικισμών που μετονομάστηκαν, στη συνέχεια εγκαταλείφθηκαν και έχει γίνει δυνατό να ταυτιστούν χωρικά σε θέσεις που εντοπίζονται ερείπια ή δεν διακρίνονται πλέον ίχνη οικισμών. Πιο συγκεκριμένα, πρόκειται για τέσσερις οικισμούς που μετονομάστηκαν και δεν έχει γίνει δυνατή η χωρική τους ταύτιση. Κατ' αρχάς, ο οικισμός Ζαπάντι μετονομάστηκε σε Καρυόβρυση⁶⁶ και έκτοτε δεν εντοπίζεται διοικητικά. Πρόκειται για μια θέση που στην απογραφή της Γαλλικής Αποστολής στην Πελοπόννησο εμφανίζεται ως «κατεστραμμένη» και πρέπει να αναζητηθεί στην ομάδα χωριών της πρώην κοινότητας Αριστομένουσ, (Αριστομένης, Ζαπάντι, Χορεύτρα, Κουτήφαρι, Χαμουζά).⁶⁷ Επίσης, αταύτιστες παραμένουν οι θέσεις Αϊσέρι που μετονομάστηκε σε Άγιος Σεραφείμ⁶⁸ και καταργήθηκε το 1940, καθώς και η Ράχη Τσόρη και τα Κατσαμπαναίικα που μετονομάστηκαν σε Ελαιοχώρι και Πεύκη αντίστοιχα.⁶⁹ Επιπλέον, ο οικισμός Μπαλί που μετονομάστηκε Αγία Παρασκευή,⁷⁰ ταυτίζεται μερικώς βάσει του χάρτη της Γαλλικής Αποστολής στον οποίο σημειώνεται ως «χωριό», δυτικά του σύγχρονου οικισμού Πεταλίδι, αλλά δεν μπορεί να εντοπιστεί χωρικά. Η θέση καταργείται το 1971 και δεν εντάσσεται διοικητικά σε άλλον οικισμό.

Μια ιδιαίτερη και γοητευτική περίπτωση μελέτης για τη Μεσσηνία αποτελούν οκτώ οικισμοί που μετονομάστηκαν, και σήμερα είναι εγκαταλελειμμένοι αλλά έχει γίνει δυνατό να προσδιοριστεί η χωρική τους ταύτιση.⁷¹

64. ΦΕΚ, 5Α/ 07-01-1959 και ΦΕΚ 20Α/14-02-1961.

65. ΦΕΚ, 247Α/20-11-1970 και ΦΕΚ 18Α/16-02-1978.

66. ΦΕΚ, 306Α/22-12-1927.

67. Πηγές τοπικής ιστορίας στο διαδίκτυο αναφέρουν ότι ο οικισμός είναι ακατοίχτος, άρα πρόκειται για θέση που έχει εγκαταλειφθεί, <http://messiniaka.blogspot.gr/2012/01/100.html>.

68. ΦΕΚ 306Α/22-12-1927.

69. ΦΕΚ, 125Α/21-05-1956.

70. ΦΕΚ, 125Α/21-05-1956.

71. Η χωρική ταύτιση των εγκαταλελειμμένων οικισμών έγινε δυνατή χάρη στην αξιοποίηση του ψηφιακού αρχείου γεωχωρικών δεδομένων που προέκυψε από τη γεωαναφορά του χάρτη της Γαλλικής Αποστολής στο σύγχρονο χάρτη οικισμών της Πελοποννήσου. Ευχαριστώ θερμά τη συνάδελφο γεωγράφο Ελένη Γκαδόλου για την ευγενική παραχώρηση του συγκεκριμένου πολύτιμου ψηφιακού εργαλείου. Η γεωαναφορά του χάρτη της Γαλλικής Αποστολής είναι ψηφιακά διαθέσιμη στην ιστοσελίδα <http://pavladev.gr/moreasweb/#home>.

Συγκεκριμένα, ο οικισμός Χαντζαλί μετονομάστηκε σε Ξάγναντον, σήμερα εντοπίζεται ως θέση που έχει εγκαταλειφθεί και δεν εντοπίζεται διοικητική πράξη κατάργησης ή ενσωμάτωσής του.⁷² Επίσης, το Καμπάσι που μετονομάστηκε σε Κάλαμο, καταργήθηκε το 1961, με τις συντεταγμένες του να αντιστοιχούν σε θέση που δεν εντοπίζεται οικισμός⁷³ και η Χαμουζά που μετονομάστηκε σε Αμμουδερόν,⁷⁴ καταργήθηκε το 1940 και στη θέση της σήμερα εντοπίζονται ερείπια που διακρίνονται και από τη δορυφορική εικόνα που παρέχει το google maps. Αντίστοιχα αναζητήσιμες θέσεις που διακρίνονται ερείπια από τη δορυφορική εικόνα, είναι οι οικισμοί Πυργάκι και Άγιος Νικόλαος που προήλθαν από μετονομασίες της Ράχης Σκέφερη και Κρίτσιον αντίστοιχα.⁷⁵ Επιπλέον, το Γιαπαπί που μετονομάστηκε σε Δενδροούλια, καταργήθηκε το 1971 και σήμερα εντοπίζεται σε θέση που, πιθανώς, διακρίνονται διάσπαρτα σπίτια, αλλά δεν καταγράφεται μόνιμος πληθυσμός,⁷⁶ η Άνω Λεντεκάδα που μετονομάστηκε σε Αγία Τριάδα και αντιστοιχεί σε θέση που έχει εγκαταλειφθεί και διακρίνονται ερείπια οικισμού⁷⁷ και τέλος η Κλέσουρα που μετονομάστηκε σε Αμφιθέα⁷⁸ και μετά τον σεισμό του 1965 σταδιακά εγκαταλείφθηκε από τους κατοίκους της, οι οποίοι μετακινήθηκαν νοτιότερα σε απόσταση λιγότερη των δύο χιλιομέτρων, στη θέση Κάτω Αμφιθέα.

72. ΦΕΚ, 306Α/22-12-1927, <http://wikimapia.org/8247541/el/%CE%A7%CE%B1%CF%84%CE%B6%CE%B1%CE%BB%CE%AF-%CE%9E%CE%AC%CE%B3%CE%BD%CE%B1%CE%BD%CF%84%CE%BF0>.

73. ΦΕΚ, 125Α/21-05-1956.

74. ΦΕΚ, 306Α/22-12-1927.

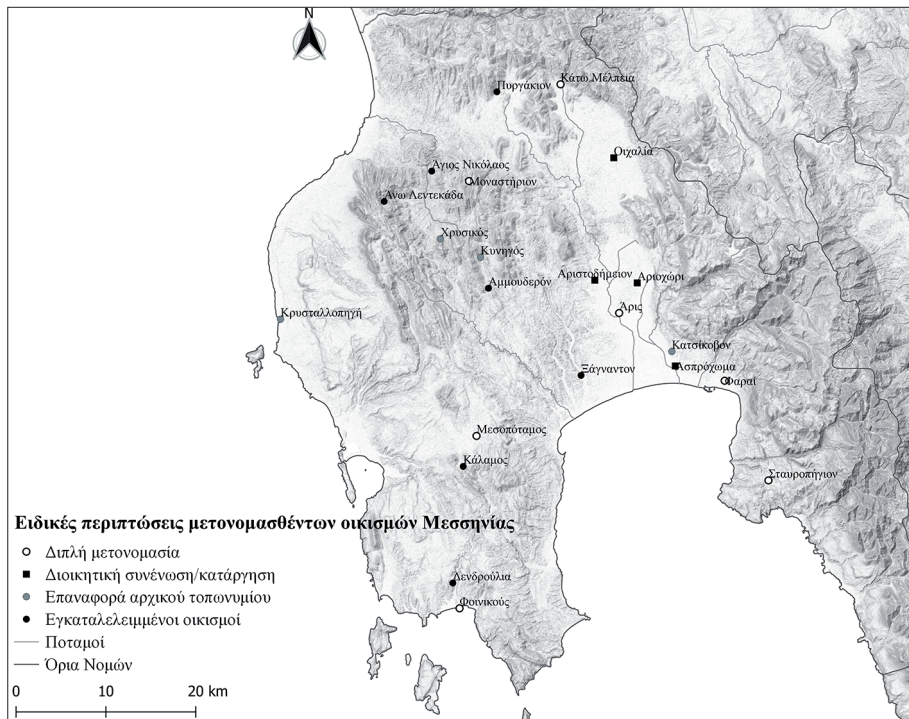
75. ΦΕΚ, 125Α/21-05-1956.

76. ΦΕΚ, 306Α/22-12-1927. Ειδικότερα για τη θέση αυτή εντοπίζεται το τοπωνύμιο Γιαπαπιά που αντιστοιχούσε σε οικισμό του δήμου Νέας Κρήτης που ήταν κοντά στη Μεθώνη και καταργήθηκε το 1845, ΦΕΚ, 32Α/ 08-12-1845. Στις απογραφές της καποδιστριακής περιόδου και της Γαλλικής Αποστολής εντοπίζονται τα τοπωνύμια Κιαπαπή Οσμάν Τσελεπή και Κιαπαπή Αγά Χουσεϊν. Στο χάρτη της Γαλλικής Αποστολής διακρίνεται η θέση Κιαραπί, χωρίς προσδιοριστικό, που αντιστοιχεί στα σημερινά Δενδροούλια.

77. ΦΕΚ, 125Α/21-05-1956. Ειδικότερα, ο οικισμός Λεντεκάδα των πηγών στην περίοδο της Επανάστασης αντιστοιχεί στη σημερινή θέση Αγία Τριάδα, όπου διακρίνονται τα ερείπια. Η ταύτιση έγινε δυνατή καθώς η σημερινή Ροδιά (Λεντεκάδα) εντοπίζεται ανατολικότερα της Αγίας Τριάδας, όπως καταγράφεται στο χάρτη της Γαλλικής Αποστολής. Η Λεντεκάδα καταργείται διοικητικά το 1940 και έκτοτε εντοπίζεται με τα προσδιοριστικά Άνω και Κάτω. Αμφότερες μετονομάζονται το 1956 σε Αγία Τριάς και Ροδιά αντίστοιχα.

78. ΦΕΚ 16Α/19-02-1960.

Χάρτης 10. Ειδικές περιπτώσεις μετονομασθέντων οικισμών Μεσσηνίας.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΙΚΑ

Οι μετονομασίες που πραγματοποιήθηκαν στον νομό Μεσσηνίας από την ίδρυση του κράτους μέχρι και τον 20ό αιώνα άλλαξαν ριζικά τον ονοματολογικό χάρτη της περιοχής. Αν ο αριθμός των μετονομασιών αποτελεί συνάρτηση του αριθμού των οικισμών και της πυκνότητας της κατοίκησης, θα μπορούσε να υποστηριχθεί ότι στην περίπτωση της Μεσσηνίας η υπόθεση αυτή επιβεβαιώνεται. Πράγματι, ο μεσσηνιακός χώρος φαίνεται ήδη από την Επανάσταση να αποτελεί μία καλά και σχετικά πυκνά κατοικημένη περιοχή. Από την άλλη, η πυκνότητα δεν αρκεί από μόνη της να ερμηνεύσει το μεγάλο αριθμό των μετονομασιών που εντοπίζονται. Σε αυτή την κατεύθυνση, αρκεί να μελετηθεί το παράδειγμα της Μάνης, ενός παραδοσιακά πυκνοκατοικημένου χώρου. Από την επεξεργασία των δεδομένων μας για τους οικισμούς που ταυτίζονται στις απογραφικές πηγές των χρόνων της Επανάστασης, προκύπτει ότι στον χώρο που περιλαμβάνουν οι

σημερινοί δήμοι δυτικής και ανατολικής Μάνης εντοπίζεται ο μικρότερος αριθμός μετονομασιών οικισμών στο σύνολο της Μεσσηνίας και της Λακωνίας αντίστοιχα. Σημειώνεται ότι η ολοκλήρωση της έρευνας για τους οικισμούς της Πελοποννήσου την περίοδο της Επανάστασης θα αποδώσει, μεταξύ άλλων, τη χαρτογραφική αποτύπωση κατ' αρχάς όσων οικισμών μετονομάστηκαν και ταυτίζονται ήδη για την παραπάνω περίοδο.

Αν λοιπόν δεν εντοπίζονται πολλές μετονομασίες σε μια πυκνά κατοικημένη περιοχή, σημαίνει ότι τα αρχικά τοπωνύμια δεν κρίθηκε απαραίτητο να αλλάξουν, είτε γιατί ήταν ελληνικά, είτε γιατί δεν κρίθηκαν ακόφωνα. Είναι σε αυτό το σημείο που υπεισέρχεται η ονοματολογική διάσταση των μετονομασιών, πτυχή που καθίσταται ιδιαίτερα σημαντική για τη μελέτη του φαινομένου, καθώς το ονοματολογικό υπόβαθρο ενός οικισμού ή μιας περιοχής που μετονομάζεται απηχεί πιθανώς το αντίστοιχο εθνοτικό υπόστρωμα, και αποτελεί ένδειξη κατοίκησης μιας γεωγραφικής περιοχής από επιμέρους πληθυσμιακές ομάδες στο παρελθόν. Ειδικότερα σε ό,τι αφορά τα «ξενικά» ονόματα στη Μεσσηνία, τη θέση τους πήραν ποικίλα οικωνύμια⁷⁹ που συνδέθηκαν με την αρχαία γεωγραφία της περιοχής, τον σχηματισμό του εδάφους που βρίσκονται οι οικισμοί, την παρουσία ή όχι υδάτων, τοπικά μυθικά ή ιστορικά γεγονότα κλπ, κατατάσσοντας τον νομό πέμπτο σε αριθμό μετονομασιών που έχουν πραγματοποιηθεί στο σύνολο της ελληνικής επικράτειας, μετά το Κιλκίς, τη Δράμα, την Κοζάνη και τις Σέρρες.

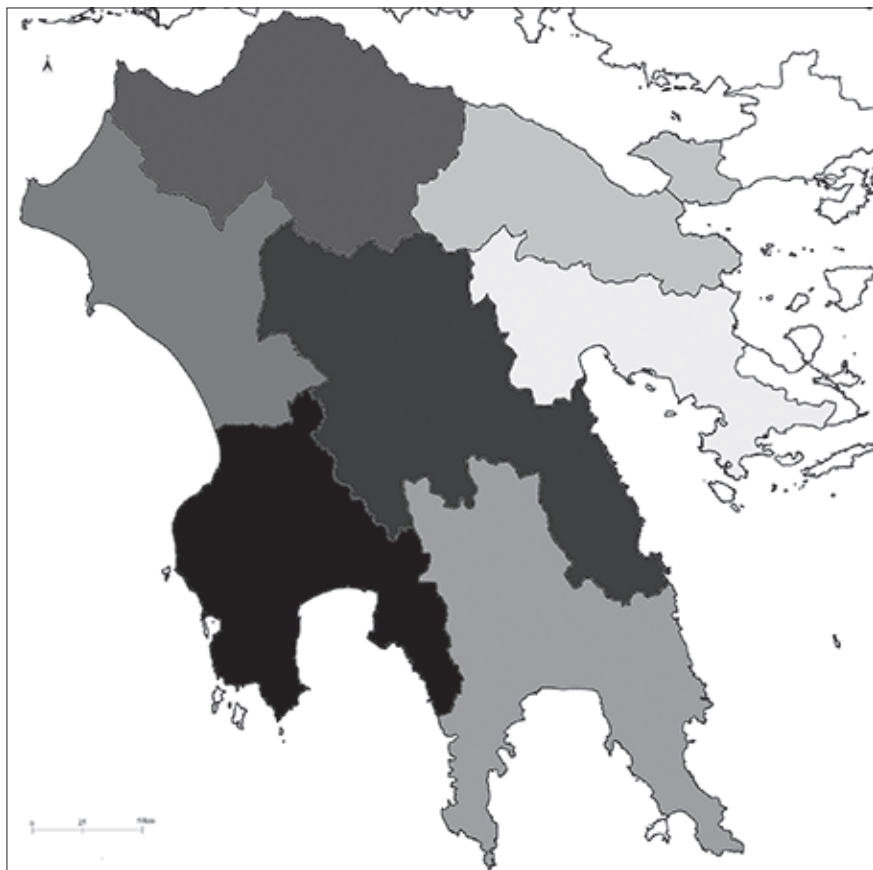
Οι μετονομασίες στη Μεσσηνία, όπως και στο σύνολο της επικράτειας, πρέπει να μελετηθούν μέσα στο πλαίσιο των πολιτικών, διοικητικών, ιδεολογικών και ενίοτε πρακτικών λειτουργιών εντός του οποίου πραγματοποιήθηκαν. Τα νέα ονόματα που επελέγησαν κάθε φορά, κι εδώ ας μην ξεχνιέται η αντοχή που διατηρούν στη συλλογική συνείδηση μέχρι και σήμερα τα παλιά τοπωνύμια, συγκροτούν μια σημαντική παράμετρο στη μελέτη της ιστορίας του χώρου και των πολλαπλών του συνδηλώσεων, και πιο συγκεκριμένα στην περίπτωση μας, της ιστορικότητας του εκάστοτε οικιστικού δικτύου, καθώς οι οικισμοί υφίστανται πληθυσμιακές μεταβολές, συνενώνονται ή καταργούνται, τοπωνύμια μεταφέρονται, νέοι οικισμοί δημιουργούνται, και τέλος οικισμοί εγκαταλείπονται και ερημώνουν· και εδώ έγκειται η σημασία της μελέτης του φαινομένου των οικισμών που έχουν μετονομαστεί.

79. Στο Παράρτημα Β' παρατίθεται ειδολογική κατάταξη των νέων τοπωνυμίων όσων οικισμών μετονομάστηκαν.

Πίνακας 2. Μετονομασίες οικισμών της Πελοποννήσου ανά νομό 1833-2011.

Νομός	Αριθμός Μετονομασιών
Μεσσηνία	212
Αρκαδία	178
Αχαΐα	158
Ηλεία	137
Λακωνία	102
Κορινθία	81
Αργολίδα	62

Χάρτης 11. Μετονομασίες οικισμών της Πελοποννήσου ανά νομό 1833-2011 με βάση τα ποσοτικά στοιχεία του Πίνακα 2.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Α΄

Συγκεντρωτικός πίνακας των μετονομασιών
του νομού Μεσσηνίας βάσει ΦΕΚ.

A/A	Παλαιό Τοπωνύμιο	Σύγχρονη Ονομασία	Ημερομηνία Διατάγματος	ΦΕΚ
001	Αρκαδιαν	Κυπαρισσία	3(15)/4/1833	12/1833
002	Καλαμάτα	Καλάμαι	3(15)/4/1833	12/1833
003	Γαΐδουροχώρι	Αριοχώρι		
004	Φουρτζάλα	Θουρία	15/5/1867	40/1867
005	Καμάρι	Θουρία	15/5/1867	40/1867
006	Βενζάμι	Άνθεια	15/5/1867	40/1867
007	Φαρμίων	Αίπεια	15/5/1867	40/1867
008	Ντελιμιμή	Ανθαία	15/5/1867	40/1867
009	Κουρτζαούσι	Σπερχογεία	15/5/1867	40/1867
010	Αϊζαγα	Αντικάλαμον	15/5/1867	40/1867
011	Νησίον	Μεσσήνη	19/8/1887	57/1867
012	Μουσταφάπασα	Αριστομένης	14/9/1871	41/1871
013	Γαΐδουροχώριον	Μοσχοχώριον	20/5/1905	85/1905
014	Βλάκα	Χρυσοχώριον	19/1/1907	16/1907
015	Τόσκεσι	Οιχαλία	25/8/1915	294/1915
016	Παννιάρες	Φαλάνθη	27/2/1915	89/1915
017	Κοντογόνας	Παπαφλέσας	4/5/1915	180/1915
018	Αλητσελεπή	Οιχαλία	4/5/1915	180/1915
019	Παιδεμένον	Φλεσιάς	28/5/1915	208/1915
020	Οσμάναγα	Κορυφάσιον	4/5/1915	180/1915
021	Φαγριάνικα	Μηλέα	25/11/1916	B93/1916
022	Τζαφερόγλι	Ασίνη Κορώνης	25/11/1916	B93/1916
023	Τσαϊζι	Υάμεια	23/11/1916	B93/1916
024	Χόντζογλι	Πήδασος	21/9/1916	B79/1916
025	Αλητούργι	Στενύκλαρος	25/11/1916	B93/1916

A/A	Παλαιό Τοπωνύμιο	Σύγχρονη Ονομασία	Ημερομηνία Διατάγματος	ΦΕΚ
026	Κάτω Ρίγκλια	Ρίγκλια	16/1/1918	B7/1918
027	Σανδάνη	Ανδανία	11/2/1919	B13/1919
028	Χασάμπασα	Αριστοδήμειον	29/4/1919	B29/1919
029	Κάτω Γαράντζα	Γαράντζα	5/10/1920	B64/1920
030	Λέξι	Λάμπαινα	26/6/1921	B56/1921
031	Καραμουσταφά	Αυλών	25/6/1922	B44/1922
032	Ασλάναγα	Μεσοποταμία	44976/1922	71/1922
033	Παληαχώρα	Αβία	12/2/1926	69/1926
034	Δαλακλή	Πολύλοφον	4/11/1927	306/1927
035	Γλιάτα	Ηλέκτρα	4/11/1927	306/1927
036	Τσορωτά	Καρνάσιον	4/11/1927	306/1927
037	Γαράντζα	Κάτω Μέλπεια	4/11/1927	306/1927
038	Κούρταγα	Κεντρικόν	4/11/1927	306/1927
039	Πόλαινα	Πλατανόβρυση	4/11/1927	306/1927
040	Χαστέμη	Λευκοχώρα	4/11/1927	306/1927
041	Ναζήρι	Εύα	4/11/1927	306/1927
042	Σιμίζα	Αρσινόη	4/11/1927	306/1927
043	Ζαγάρενα	Κορομηλιά	4/11/1927	306/1927
044	Τζιτζώρι	Ανάληψις	4/11/1927	306/1927
045	Ζέζα	Ανθούσα	4/11/1927	306/1927
046	Ζαπάντι	Καρυόβρυση	4/11/1927	306/1927
047	Τζεφερεμίνι	Βαλύρα	4/11/1927	306/1927
048	Λυκούρεσι	Δασοχώρι	4/11/1927	306/1927
049	Λόι	Διόδια	4/11/1927	306/1927
050	Σαμπάκαλφα	Αετοφωλιά	4/11/1927	306/1927
051	Σιάμαρη	Ελληνοεκκλησιά	4/11/1927	306/1927
052	Ράδον	Περδικόβρυση	4/11/1927	306/1927
053	Άνω Γαράντζα	Άνω Μέλπεια	4/11/1927	306/1927
054	Σκάρμιζα	Μεταμόρφωσις	4/11/1927	306/1927
055	Καρακαβέλι	Καρποφόρα	4/11/1927	306/1927
056	Ανάζογλι	Πανέικα	4/11/1927	306/1927
057	Λέξαγα	Στενοσιά	4/11/1927	306/1927

A/A	Παλαιό Τοπωνύμιο	Σύγχρονη Ονομασία	Ημερομηνία Διατάγματος	ΦΕΚ
058	Φουρτζί	Βελανιδιές	4/11/1927	306/1927
059	Πασαλίνα	Νεραντζά	4/11/1927	306/1927
060	Σούμπαλι	Αγνάντιο	4/11/1927	306/1927
061	Δράγκα	Μαθιά	4/11/1927	306/1927
062	Αγατζίκι	Φοινίκη	4/11/1927	306/1927
063	Βελή Πέρα	Πέραν	4/11/1927	306/1927
064	Μισυρλί	Μικροποταμιά	4/11/1927	306/1927
065	Πισπίσια	Μυρσινοχώρι	4/11/1927	306/1927
066	Χαλαμπρέζα	Καλοχώριον	4/11/1927	306/1927
067	Μίσκα	Νερόμυλος	4/11/1927	306/1927
068	Αρναούταλη	Πετρίτσι	4/11/1927	306/1927
069	Σαρατζάς	Χρυσοκελλαριά	4/11/1927	306/1927
070	Άνω Σουλιμά	Άνω Δώριον	4/11/1927	306/1927
071	Χαμουζά	Αμμουδερόν	4/11/1927	306/1927
072	Λούμι	Ρεμματιά	4/11/1927	306/1927
073	Χρυσόβα	Χρυσότοπος	4/11/1927	306/1927
074	Πεντιά	Τρίκορφον	4/11/1927	306/1927
075	Κουτσουμάδι	Νεραϊδόβρυση	4/11/1927	306/1927
076	Γρίζι	Ακριτοχώρι	4/11/1927	306/1927
077	Χαϊκάλι	Αχλαδοχώριον	4/11/1927	306/1927
078	Γριβιτσά	Ευαγγελισμός	4/11/1927	306/1927
079	Γιαπαπί	Δενδρούλια	4/11/1927	306/1927
080	Δαούτι	Περιβολάκια	4/11/1927	306/1927
081	Ρεμούσταφα	Αδριανή	4/11/1927	306/1927
082	Μπαλιάγα	Άμμος	4/11/1927	306/1927
083	Γκόρτζογλι	Αλώνια	4/11/1927	306/1927
084	Γαρδίκι	Άμφεια	4/11/1927	306/1927
085	Γλιάτα	Ανεμόμυλος	4/11/1927	306/1927
086	Μπισμπάρδι	Ασπροπουλιά	4/11/1927	306/1927
087	Τσερνίτσα	Αρτεμισία	4/11/1927	306/1927
088	Σίτσοβα	Αλαγονία	4/11/1927	306/1927
089	Ισμαήλ	Δρακονέρι	4/11/1927	306/1927

A/A	Παλαιό Τοπωνύμιο	Σύγχρονη Ονομασία	Ημερομηνία Διατάγματος	ΦΕΚ
090	Χατζαλί	Ξάγναντον	4/11/1927	306/1927
091	Αιδίνιον	Αγριλιά	4/11/1927	306/1927
092	Αλή Τσελεπή	Τρίοδος	4/11/1927	306/1927
093	Μεγάλη Αναστάσοβα	Νέδουσα	4/11/1927	306/1927
094	Μικρά Αναστάσοβα	Πηγαί	4/11/1927	306/1927
095	Μπάστα	Πλατύ	4/11/1927	306/1927
096	Βλαχάταγα	Αριοχώρι	4/11/1927	306/1927
097	Κατσικοβον	Καλάμι	4/11/1927	306/1927
098	Κούρταλι	Πηλαλίστρα	4/11/1927	306/1927
099	Δογατζήδες	Φίλια	4/11/1927	306/1927
100	Λεσοβίτι	Άνδρον	4/11/1927	306/1927
101	Λιγούδιστα	Χώρα	4/11/1927	306/1927
102	Αληκοντούζι	Παληό Λουτρόν	4/11/1927	306/1927
103	Μαλενίτι	Ξηρόκαμπος	4/11/1927	306/1927
104	Πιτσιά	Σιτοχώρι	4/11/1927	306/1927
105	Ρίπεσι	Κεφαλόβρουση	4/11/1927	306/1927
106	Αϊσέρι	Άγιος Σεραφείμ	4/11/1927	306/1927
107	Μουρτάτον	Γλυκόριζον	9/9/1927	206/1927
108	Ποδογορά	Περδικονέρι	4/11/1927	306/1927
109	Βαρυμπόπη	Αριά	4/11/1927	306/1927
110	Σαμπρίκι	Μεταξάδα	4/11/1927	306/1927
111	Μποντιά	Μάλθη	4/11/1927	306/1927
112	Μπούγα	Καλλιρόγη	19/7/1928	156/1928
113	Λιμπόχοβα	Ζαχαριά	19/7/1928	156/1928
114	Μπήλιοβα Γαϊτσών	Κέντρον	19/7/1928	156/1928
115	Νερίντα	Ανατολικόν	19/7/1928	156/1928
116	Μπρίντα	Βόρειον	19/7/1928	156/1928
117	Αριά	Μοναστήριον	19/7/1928	156/1928
118	Μεμερίζι	Καλλιθέα Πυλίας	11/9/1928	193/1928
119	Ταβέρονα	Παραλία Λαχανάδας	11/9/1928	193/1928
120	Πέρα	Μεσποτάμος	30/4/1929	164/1929

A/A	Παλαιό Τοπωνύμιο	Σύγχρονη Ονομασία	Ημερομηνία Διατάγματος	ΦΕΚ
121	Μεσοποταμιά	Άρις	30/4/1929	164/1929
122	Πολιάνα	Άγιος Νίκων	30/4/1929	164/1929
123	Μουσουλί	Άγιος Ισίδωρος	17/7/1930	251/1930
124	Βιδίσοβα	Δροσοπηγή	17/7/1930	251/1930
125	Αγορέλιτζα	Αμπελόφυτον	17/7/1930	251/1930
126	Δέλγα	Πέτρα	17/7/1930	251/1930
127	Μπρέχθη	Ριζοχώρι	17/7/1930	251/1930
128	Παραλία Λαχανάδας	Φοινικούς	15/2/1930	51/1930
129	Αράχωβα	Καρουβούνι	17/7/1930	251/1930
130	Ασούτενα	Παληά Βρύση	17/7/1930	251/1930
131	Μπέρεκλα	Νέδα	17/7/1930	251/1930
132	Μουζούστα	Λεύκη	17/7/1930	251/1930
133	Γιαννιτσάνικα	Νικηταράς	10/5/1932	157/1932
134	Κάτω Μινάγια	Κάτω Αμπελόκηποι	28/8/1940	271/1940
135	Μινάγια	Αμπελόκηποι	28/8/1940	271/1940
136	Μαλίκι	Πολυθέα	30/3/1953	86/1953
137	Χάνια Κουμουνδούρου	Κουμουνδούρος	26/7/1954	188/1954
138	Καμπάσιον	Κάλαμος	18/5/1956	125/1956
139	Καλισκίριον	Πλατανόβρυση	18/5/1956	125/1956
140	Μπαλίον	Αγία Παρασκευή	18/5/1956	125/1956
141	Βάλτουκα	Εξοχικόν	18/5/1956	125/1956
142	Καινούργιον Χωρίον	Δάφνη	18/5/1956	125/1956
143	Καραμανώλη	Γλυφάδα	18/5/1956	125/1956
144	Χαλβάτσον	Κεφαλόβρυσον	18/5/1956	125/1956
145	Βουρνάζιον	Καλόβρυση	18/5/1956	125/1956
146	Τουρκόβρυση	Καλαμάκιον	18/5/1956	125/1956
147	Σγράπα	Ελαιόφυτον	18/5/1956	125/1956
148	Άνω Λεντεκάδα	Αγία Τριάς	18/5/1956	125/1956
149	Σύρτζι	Σύρριζον	18/5/1956	125/1956
150	Παζαράκιον	Βρυσούλα	18/5/1956	125/1956
151	Λακακούικια	Κογχύλιον	18/5/1956	125/1956

A/A	Παλαιό Τοπωνύμιο	Σύγχρονη Ονομασία	Ημερομηνία Διατάγματος	ΦΕΚ
152	Αράχοβα	Πηγή	18/5/1956	125/1956
153	Τακαίικα	Άγιος Αθανάσιος	18/5/1956	125/1956
154	Αραντούρον	Άγιος Δημήτριος	18/5/1956	125/1956
155	Βεριστιά	Σταυρός	18/5/1956	125/1956
156	Κοπάνιτσα	Καρυαί	18/5/1956	125/1956
157	Καναλουπού	Πλάτη	18/5/1956	125/1956
158	Μπούζιον	Ελαία	18/5/1956	125/1956
159	Ράχη Σκέφερη	Πυργάκιον	18/5/1956	125/1956
160	Κατσαμπαναίικα	Πεύκη	18/5/1956	125/1956
161	Γαρμπελέα	Κυβέλεια	18/5/1956	125/1956
162	Κρίτσιον	Άγιος Νικόλαος	18/5/1956	125/1956
163	Καημένη Γυναίικα	Πρόδρομος	18/5/1956	125/1956
164	Καντιρόγλιον	Ποταμιά	18/5/1956	125/1956
165	Ράχη Τσόρη	Ελαιοχώριον	18/5/1956	125/1956
166	Κάτω Λεντεκάδα	Ροδιά	18/5/1956	125/1956
167	Γουβολαριά	Άγιος Πέτρος	18/5/1956	125/1956
168	Τρουκάκιον	Πανόραμα	18/5/1956	125/1956
169	Λαγκουβάρδος	Κρυσταλλοπηγή	18/5/1956	125/1956
170	Άνω Σέλιτσα	Άνω Βέργα	18/5/1956	125/1956
171	Γιαννισάνικα	Φαραί	18/5/1956	125/1956
172	Λοσνά	Πηγή	18/5/1956	125/1956
173	Κάτω Σέλιτσα	Κάτω Βέργα	18/5/1956	125/1956
174	Σελίνιτσα	Άγιος Νικόλαος	18/5/1956	125/1956
175	Σαρακηνάδα	Κρουονέριον	18/5/1956	125/1956
176	Πιάλα	Δρούπη	18/5/1956	125/1956
177	Κατσιμαραίικα	Πεδινόν	18/5/1956	125/1956
178	Κοτζολαιμαίικα	Καταφύγιον	18/5/1956	125/1956
179	Μαρβίνιτσα	Δροσοπηγή	18/5/1956	125/1956
180	Τρικότσοβα	Χαραυγή	18/5/1956	125/1956
181	Ίσνα	Ελαιοχώριον	18/5/1956	125/1956
182	Λιασίνοβα	Προσήλιον	18/5/1956	125/1956
183	Πάνιστα	Μύρτον	18/5/1956	125/1956

A/A	Παλαιό Τοπωνύμιο	Σύγχρονη Ονομασία	Ημερομηνία Διατάγματος	ΦΕΚ
184	Γούρνιτσα	Αγία Σοφία	18/5/1956	125/1956
185	Οροβά	Οροβάς	18/5/1956	125/1956
186	Σβίνα	Πλάτανος	18/5/1956	125/1956
187	Κάμινα Μάλτσινα	Πλάτωμα	18/5/1956	125/1956
188	Χανάκια	Κάτω Καρβέλιον	18/5/1956	125/1956
189	Βρωμόβρουση	Αμφιθέα	20/11/1957	253/1957
190	Βαρούσια	Πηγή	20/11/1957	253/1957
191	Γιάνιτσα	Ελαιοχώριον	20/11/1957	253/1957
192	Σκλαβαίικα	Πτέρη	20/11/1957	253/1957
193	Γρούστεσι	Χαραυγή	20/11/1957	253/1957
194	Κολιότσιον	Άγιος Νικόλαος	20/11/1957	253/1957
195	Κατσίμπαλης	Εξοχικόν	20/11/1957	253/1957
196	Μπιζόν	Κυψέλη	8/5/1958	84/1958
197	Μπάλας	Πεύκον	8/5/1958	84/1958
198	Ζαϊμόγλι	Δροσιά	15/12/1958	5/1959
199	Κυνηγός	Παλαιόκαστρον	15/12/1958	5/1959
200	Πηγή	Σταυροπήγιον	15/12/1958	5/1959
201	Καλάμαι	Καλαμάτα	11/11/1959	16/1960
202	Κλιέσουρα	Αμφιθέα	11/11/1959	16/1960
203	Παλαιόκαστρον	Κυνηγός	22/1/1961	20/1961
204	Ξηροκάσιον	Παλαιόκαστρον	22/1/1961	20/1961
205	Κόπανοι	Ακρογιάλιον	13/12/1962	210/1962
206	Νεοχώριον	Αγία Τριάς	17/2/1965	26/1965
207	Λυκουδέσιον	Χρυσικός	20/11/1970	247/1970
208	Αγριλιά	Παραλία Βέργας	25/10/1972	185/1972
209	Χριστιάνον	Χριστιανούπολις	17/2/1978	21/1978
210	Χρυσικός	Λυκουδέσιον	16/2/1978	18/1978
211	Άνω Κοπανάκιον	Κοπανάκιον	19/6/1981	166/1981
212	Χαροκοπειόν	Χαροκοπιόν	28/2/1986	18/1986

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Β΄

Ειδολογική κατάταξη των τοπωνυμίων
μετονομασθέντων οικισμών του νομού Μεσσηνίας.⁸⁰

ΑΡΧΑΙΑ ΚΑΙ ΒΥΖΑΝΤΙΝΗ ΓΕΩΓΡΑΦΙΑ:

Καλάμαι, Κυπαρισσία, Αίθαια, Αίπεια, Άνθεια, Θουρία (Καμάρι), Θουρία, Σπερχόγεια, Μεσσήνη, Οιχαλία (δυο οικισμοί), Κορυφάσιον, Ασίνη Κορώνης, Πήδασος, Υάμεια, Στενούκλαρος, Ανδανία, Αβία, Άμφεια, Αλαγονία, Βαλύρα, Μάλλθη, Εύα⁸¹, Αδριανή⁸², Φοινίκη, Φοινικούς, Χριστιανούπολις, Φαραί, Κυβέλεια.⁸³

80. Η ιδέα και η μεθοδολογία κατάταξης των νέων ονομάτων βασίστηκε στην κατηγοριοποίηση των νέων ονομάτων του νομού Λαρίσης που πραγματοποίησε η Ελένη Κυραμαργιού στη διπλωματική της εργασία «Καινούρια ονόματα – καινούριος χάρτης: ζητήματα μετονομασιών των οικισμών της Ελλάδας, 19ος-20ός αιώνας», Ρέθυμνο 2007. Η κατηγοριοποίηση πραγματοποιήθηκε βάσει του πίνακα τοπωνυμίων που είχε συντάξει ο Στίλπων Κυριακίδης, *Οδηγία για την μετονομασίαν κοινοτήτων και συνοικισμών εχόντων τουρκικόν ή σλαβικόν όνομα*, Αθήνα 1926. Για αντίστοιχες νεότερες μελέτες, βλ. Άγγελος Γ. Αφρουδάκης, «Προβλήματα ειδολογικής κατάταξης των τοπωνυμίων», *Λεξικογραφικόν Δελτίον της Ακαδημίας Αθηνών*, τ. 17, Αθήνα 1991, σ. 141-153· Θεόδωρος Παπαδόπουλος «Συνοπτικόν διάγραμμα τοπωνυμικής μεθοδολογίας», *Επετηρίς του Κέντρου Επιστημονικών Ερευνών 1971-1972*, Λευκωσία 1972, σ. 1-28. Η ετυμολογική κατανομή και εξακριβωση των τοπωνυμίων πραγματοποιήθηκε βάσει του Χαράλαμπος Π. Συμεωνίδης, *Ετυμολογικό Λεξικό των Νεοελληνικών οικωνυμίων*. Τα ειδολογικά όρια για την κατάταξη των νέων ονομασιών μπορεί συχνά να είναι δυσδιάκριτα και τα τοπωνύμια να μπορούν να καταταχθούν σε πέραν της μιας κατηγορίας, π.χ. το τοπωνύμιο Βρυσούλα αντιστοιχεί στην κατηγορία που έχει να κάνει με ένα κτίσμα ή κατασκευάσμα, αλλά θα μπορούσε να αφορά και στην παρουσία ή έλλειψη υδάτων. Αντίστοιχες περιπτώσεις εντοπίζονται και για άλλα νέα τοπωνύμια. Όπου έχει κριθεί απαραίτητο, παρατίθεται επεξήγηση του νέου τοπωνυμίου βάσει του Συμεωνίδη.

81. Αρχαία πόλη της Αρκαδίας και βουνό της Μεσσηνίας, Συμεωνίδης, *Ετυμολογικό Λεξικό*, σ. 530.

82. Αρχαία πόλη της Βιθυνίας και της Κυρηναϊκής, στο ίδιο, σ. 212.

83. Πόλη της Ιωνίας κοντά στις Ερυθρές της Μ. Ασίας, στο ίδιο, σ. 781.

ΑΓΙΩΝΥΜΙΑ:

Άγιος Σεραφεΐμ, Άγιος Νίκων, Άγιος Ισίδωρος, Αγία Τριάς, Αγία Σοφία, Αγία Παρασκευή, Άγιος Αθανάσιος, Άγιος Πέτρος, Άγιος Νικόλαος (2), Άγιος Δημήτριος, Πρόδρομος, Άγιος Νικόλαος, Αγία Τριάς.

ΟΝΟΜΑΤΑ ΒΟΥΝΩΝ - ΠΟΤΑΜΩΝ:

Φαλάνθη⁸⁴, Νέδουσα, Ηλέκτρα⁸⁵, Άρις.⁸⁶

ΑΦΗΡΗΜΕΝΕΣ ΕΝΝΟΙΕΣ:

Χρυσοχώρι. Ευαγγελισμός, Ανάληψις, Μεταμόρφωσις, Καλοχώρι, Λευκοχώρα, Χώρα.

ΣΧΗΜΑΤΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΜΟΡΦΗ ΤΗΣ ΕΠΙΦΑΝΕΙΑΣ ΤΟΥ ΕΔΑΦΟΥΣ:

Αυλών, Στενοσιά, Πλατύ, Άμμος, Τρίοδος, Ξηρόκαμπος, Αμμουδερόν, Πηλαλίστρα, Καλάμι, Τρίκορφο, Πολύλοφον, Χρυσότοπος⁸⁷, Διόδια, Παραλία Λαχανάδας, Πέτρα, Καρυοβούνι, Καταφύγιον, Πεδινόν, Πλάτωμα, Κογχύλιον⁸⁸, Καλαμάκι, Γλυφάδα, Κάλαμος, Εξοχικό, Πλάτη, Σύρριζον⁸⁹, Εξοχικόν, Ακρογιάλιον, Παραλία Βέργας.

ΝΕΡΑ Η ΕΛΛΕΙΨΗ ΑΥΤΩΝ:

Μικροποταμιά, Πλατανόβρυση, Περδικόβρυση, Ρεμματιά, Δρακονέρι, Πηγαί, Νεραϊδόβρυση, Καρυόβρυση, Άνυδρον, Περδικονέρι, Κεφαλόβρυση, Δροσοπηγή, Κρουνέρι, Ποταμιά, Κεφαλόβρυσο, Πλατανόβρυση, Καλόβρυση, Δροσοπηγή, Κρυσταλλοπηγή.

84. Όρος στην Αρκαδία, στο ίδιο, σ. 1398.

85. Ποταμός Μεσσηνίας κατά τον Πausανία, στο ίδιο, σ. 556.

86. Παραπόταμος του ποταμού Πάμισου, στο ίδιο, σ. 287.

87. Πιο πιθανή εκδοχή η ελληνική απόδοση του τοπωνύμιου Χρύσοβα, στο ίδιο, σ. 1453.

88. Εντάσσεται με επιφύλαξη στην κατηγορία. Η νέα ονομασία θα μπορούσε πιθανώς να παραπέμπει στην παρουσία αντίστοιχου πετρώματος (κογχυλιάτης λίθος). Ο Συμεωνίδης προτείνει τη μεταφορική χρήση του νέου τοπωνυμίου, χωριό όμορφο σαν κοχύλι, σ. 707.

89. Πιθανώς απόδοση στα ελληνικά του παλιού τοπωνυμίου, ή και χωριό στη ρίζα λόφου, σ. 1330.

ΑΠΟ ΤΑ ΔΕΝΤΡΑ, ΤΗ ΒΛΑΣΤΗΣΗ Η ΤΗΝ ΕΛΛΕΙΨΗ ΤΟΥΣ:

Αριοχώρι, Μηλέα, Κορομηλιά, Καρποφόρα, Αχλαδοχώρι, Αγριλιά, Ανθούσα, Βελανιδιές, Δασοχώρι, Αριά, Νεραντζά, Δενδρούλια, Αριοχώρι, Γλυκόςριζον, Λεύκη, Πλάτανος, Δάφνη, Ελαιόφυτο, Πεύκη, Ελαία, Ροδιά, Μύρτον, Καρυαί, Πτέρη, Πεύκον.

ΑΠΟ ΤΑ ΖΩΑ ΤΗΣ ΠΕΡΙΟΧΗΣ:

Αετοφωλιά, Ασπροπουλιά⁹⁰.

ΑΠΟ ΤΟΝ ΗΛΙΟ, ΤΟΥΣ ΑΝΕΜΟΥΣ, ΤΙΣ ΑΣΤΡΑΠΕΣ:

Χαραυγή, Χαραυγή, Δροσιά.

ΑΠΟ ΤΗ ΘΕΣΗ ΤΟΥ ΤΟΠΟΥ ΩΣ ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΑΛΛΟΝ:

Αντικάλamos, Μεσοποταμία, Ακριτοχώρι, Κεντρικόν, Ξάγναντον, Άνω Δώριον, Αγκάντιο, Πέραν, Κάτω Μέλπεια, Άνω Μέλπεια, Βόρειον, Ανατολικό, Κεντρικόν, Καλλιθέα Πυλίας, Μεσοπόταμος, Κάτω Αμπελόκηποι, Πολυθέα, Άνω Βέργα, Κάτω Καρβέλιον, Κάτω Βέργα, Πανόραμα, Προσήλιον, Αμφιθέα, Αμφιθέα.

ΑΠΟ ΔΙΑΦΟΡΑ ΚΤΙΣΜΑΤΑ ΚΑΙ ΚΑΤΑΣΚΕΥΑΣΜΑΤΑ, ΑΡΧΑΙΑ Η ΝΕΑ, ΔΙΑΤΗΡΟΥΜΕΝΑ Η ΕΡΕΠΩΜΕΝΑ ΚΑΙ ΙΔΙΑ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ:

Ανεμόμυλος, Ελληνοεκκλησιά, Παληό Λουτρόν, Νερόμυλος, Χρυσοκελλαριά, Μοναστήριον, Παληά Βρύση, Πυργάκιον, Βρυσούλα, Σταυρός⁹¹, Πηγή (2), Πηγή, Κυφέλη, Σταυροπήγιον, Παλαιόκαστρον, Παλαιόκαστρον, Κοπανάκιον.⁹²

ΑΠΟ ΤΗΝ ΚΑΛΙΕΡΓΕΙΑ ΚΑΙ ΤΗ ΧΡΗΣΗ ΤΟΥ ΤΟΠΟΥ:

Μοσχοχώρι, Ρίγκλια⁹³, Περιβολάκια, Αλώνια, Σιτοχώρι, Μεταξάδα,

90. Πιθανή παρετυμολογία στα ελληνικά προς το πουλί, σύνθετου αλβανικού τοπωνυμίου που αναφέρεται σε άγονη πεδιάδα, στο ίδιο, σ. 303.

91. Τόπος που είναι ιδρυμένη εκκλησία, αλλά και σημείο που διασταυρώνονται δρόμοι, στο ίδιο, σ. 1312.

92. Υποκοριστικό του κοπάνα, ξύλινη σκάφη, ποτίστρα ζώων, στο ίδιο, σ. 726.

93. Προέρχεται από τη λέξη ρήγγλια, λατινικής προέλευσης και χρησιμοποιείται ως επίθετο, ρήγγλια χωράφια, ομαλά, ισοπεδωμένα. στο ίδιο, σ. 1216.

Μυρσινοχώρι, Αμπελόφυτον, Ριζοχώρι, Αμπελόκηποι, Ελαιοχώρι (2), Οροβάς⁹⁴, Ελαιοχώρι, Κυνηγός.⁹⁵

ΑΠΟ ΤΙΣ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΕΣ Η ΙΔΙΟΚΤΗΣΙΕΣ:

Λάμπαινα, Πανέικα, Μαθιά, Πετρίτσι, Φίλια, Ζαχαριά, Χρυσικός⁹⁶, Χαροκόπιον.

ΑΠΟ ΕΠΙΤΟΠΙΕΣ ΙΣΤΟΡΙΚΕΣ ΠΑΡΑΔΟΣΕΙΣ Η ΙΣΤΟΡΙΚΑ ΜΥΘΟΛΟΓΙΚΑ ΠΡΟΣΩΠΑ:

Αριστομένης, Παπαφλέσσας, Φλεσιάς, Αριστοδήμιον, Αρσινόη, Αρτεμισία, Καλλιρρόη, Νέδα, Νικηταράς, Κουμουνδούρος, Δρούπη.

ΑΠΟ ΠΑΡΑΔΟΣΕΙΣ, ΜΥΘΟΥΣ, ΕΘΙΜΑ:

Καρνάσι.⁹⁷

ΑΤΑΞΙΝΟΜΗΤΑ:

Γαράντζα⁹⁸, Καλαμάτα⁹⁹, Λυκουδέσιον.¹⁰⁰

ΑΠΟ ΤΟ ΕΠΑΓΓΕΛΜΑ ΤΩΝ ΚΑΤΟΙΚΩΝ: -

ΟΝΟΜΑΤΑ ΠΟΥ ΜΕΤΑΓΡΑΦΗΚΑΝ ΕΛΛΗΝΟΠΡΕΠΕΣΤΕΡΑ ΤΟ 1913 ΚΑΙ ΑΛΛΑΞΑΝ ΣΤΗ ΣΥΝΕΧΕΙΑ: -

94. Περιοχή σπαρμένη με ρόβια, είδος οσπρίου, στο ίδιο, σ. 1070.

95. Μεταφορικά ο τόπος για κυνήγι, στο ίδιο, σ. 783.

96. Δεν παρατίθεται ετυμολογία στο λεξικό του Συμεωνίδη. Πιθανότατα πρόκειται για επίθετο, εντοπίζεται αντίστοιχο τοπωνύμιο στην περιοχή της Καλαμάτας, βλ. Δικαίος Β. Βαγιακάκος, «Συμβολή εις την μελέτην του τοπωνυμικού της Καλαμάτας, σ. 475.

97. Άλσος με άγαλμα Καρνείου Απόλλωνα στη Μεσσηνία, στο ίδιο, σ. 643.

98. Αβέβαιης ετυμολογικής προέλευσης. Ανάμεσα στις εκδοχές που παρατίθενται στο λεξικό του Συμεωνίδη, σ. 406, θα μπορούσε πιθανώς να αναζητηθεί συσχέτιση με το σλαβικής προέλευσης τοπωνύμιο Goranci (=ορεσίβιοι). Αντίστοιχη ετυμολογία του Goranci ως τόπου ασφαλείας, χωρίς όμως αντίστοιχη παραπομπή ή πιο συστηματική τεκμηρίωση, παρατίθεται στο Αθανάσιος Β. Βερτσέτης, *Το Διαβολίτσι και τα γεγονότα της γύρω περιοχής ανά τους αιώνες*, Αθήνα 2007, σ. 33. Η ορεινή και οχυρή θέση του οικισμού πιθανώς απηχεί την παραπάνω ετυμολογική ερμηνεία.

99. Παραπάνω έγινε λόγος για την ετυμολογία του τοπωνυμίου. Δεν εντάσσεται στις κατηγορίες που παρατίθενται εδώ.

100. Ο Συμεωνίδης, *Ετυμολογικό Λεξικό*, σ. 852, προτείνει την πιθανότητα η ετυμολογία του τοπωνυμίου να είναι από τα αλβανικά. Στο Demetrius J. Georgacas, William A. McDonald, *Place names of Southwest Peloponnesus*, σ. 184, συμπεριλαμβάνεται στα ελληνικά τοπωνύμια.

Ποσοστιαία Ειδολογική Κατάταξη

Ειδολογική κατάταξη	Σύνολο	%
Αρχαία και Βυζαντινή Γεωγραφία	29	13,68%
Αγωνύμια	14	6,60%
Ονόματα βουνών - ποταμών	4	1,89%
Αφηρημένες έννοιες	7	3,30%
Σχηματισμός και μορφή της επιφάνειας του εδάφους	29	13,68%
Νερά ή έλλειψη αυτών	19	8,96%
Από τα δέντρα, τη βλάστηση ή την έλλειψή τους	25	11,79%
Από τα ζώα της περιοχής	2	0,94%
Από τον ήλιο, τους ανέμους, τις αστραπές	3	1,42%
Από τη θέση του τόπου ως προς τον άλλον	24	11,32%
Από διάφορα κτίσματα και κατασκευάσματα, αρχαία ή νέα, διατηρούμενα ή ερειπωμένα και ιδία εκκλησίας	18	8,49%
Από την καλλιέργεια και τη χρήση του τόπου	15	7,08%
Από τις οικογένειες ή ιδιοκτησίες	8	3,77%
Από επιτόπιες ιστορικές παραδόσεις ή ιστορικά μυθολογικά πρόσωπα	11	5,19%
Από παραδόσεις, μύθους, έθιμα	1	0,47%
Αταξινόμητα	3	1,42%
Από το επάγγελμα των κατοίκων	0	0,00%
Ονόματα που μεταγράφηκαν ελληνοπρεπέστερα το 1913 και άλλαξαν στη συνέχεια	0	0,00%
Σύνολο	212	100,00%

